

SOVON

NIEUWS

23e jaargang
maart 2010

Jaar van de Bruine Kiekendief: Samen met honderden, zo niet duizenden enthousiaste vogelaars (u dus) gaan we proberen om zo veel mogelijk potentiële broedgebieden geteld te krijgen.

Koereiger: Zeer zeldzame broedvogel in Nederland en Vlaanderen; talrijke broedvogel in Frankrijk.

Midwintertelling van watervogels in januari 2009: eindelijk winter! Door de eerste stevige vorstperiode sinds 1997, was de telling van 2009 in Nederland er een die nog lang zal heugen, ondanks dat we inmiddels een nog koudere winter achter de rug hebben.

Is de recente daling van het aantal paren Roeken tot stilstand gekomen?

De meeste vogelaars hopen en verwachten dat hun telgegevens zullen bijdragen aan een beter natuurbeleid. Voor de onderbouwing van zulk beleid bestaat behoefte aan veel en veelsoortige gegevens.

Een gesprek met Jan van Groenendael, Gegevensautoriteit Natuur.

En verder in dit nummer:

- **Op één na grootste influx Witbuikrotganzen in 2009/10**
- **Jan Kramer SOVON-vrijwilliger van het jaar 2009**
- **Jeroen Reneerkens (en Koos Dijksterhuis) in de Klei**
- **Veldstudiecentrum Huize Wylerberg**
- **Zwartkopmeeuwen, volle kracht vooruit!**
- **Taigarietgansproblemen**

SOVON-Nieuws

Nieuwsbrief van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

SOVON-Nieuws publiceert over SOVON-vogeltellingen, over de vereniging, en over andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings
Kees Koffijberg, Ruud Foppen
& Peter Eekelder (illustraties).

Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

SOVON-Nieuws wordt gedrukt op chloorvrij papier. ISSN 1383-0635.

Lidmaatschap

Contributie: minimaal € 12,-.

SOVON-leden ontvangen vier maal per jaar SOVON-Nieuws en korting op SOVON-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 27,50).

Ledenadministratie Jeroen van Zuylen, zie bureau-adres SOVON.

Bestuur

Voorzitter: Louis Dolmans

Secretaris: Guus Durville, per adres SOVON.

Penningmeester: Dennis Meeuwissen

Overige bestuursleden:

Frank Berendse, Adrie Hottinga

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Adres SOVON, Toernooiveld 1,
6525 ED Nijmegen.

Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

Giro: 2905988, Rabo: 10.51.17.056.

Ledenraad

Kijk op www.sovon.nl onder sovon-
vereniging voor uw ledenraadsleden.

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur Frank Saris

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel

Onderzoek en Advies Ruud Foppen

Doelstelling

SOVON Vogelonderzoek Nederland stelt zich ten doel het coördineren, stimuleren en publiceren van ornithologisch veldonderzoek ten behoeve van natuurbescherming, beleid en wetenschap.

De vereniging tracht dit doel te bereiken door het organiseren van grootschalige projecten waarin wordt samengewerkt tussen vrijwilligers, stafmedewerkers en andere instellingen.

De meetnetten voor Broed- en Watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en provincies en gefinancierd door het Ministerie van LNV en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein
Druk: van Mameren Repro b.v.

Foto's omslag:

Koereiger, Groessen, 1 december 2006

(Michel Geven)

Jeroen Reneerkens (Rob Buiter)

Van antroposofisch expressionisme naar veldstudie

Ooit, tot begin 1988, was SOVON gehuisvest op het Rijksinstituut voor Natuurbeheer in Arnhem. Eigen huisvesting was op zeker moment onontkoombaar. Een hele stap. Het werd de Wylerberg bij Beek-Ubbergen: een villa uit de jaren twintig waar kunstenaars graag in- en uitlieten. Die prachtige huisvesting bleek een goed middel om onze organisatie te presenteren. De locatie en de antroposofisch-expressionistische vormgeving hebben SOVON goed gedaan; het is een prettige plek om te verblijven. Het was een van onze succesfactoren. Toen de Wylerberg een paar jaar geleden te krap werd, gingen we op zoek naar een nieuwe plek. Dit werd de Natuurplaza op de campus van de universiteit van Nijmegen. Door de huisvesting te delen met collega organisaties als FLORON, de Zoogdiervereniging, RAVON en Stichting Bargerveen, ontstaan nieuwe mogelijkheden. Nieuw onderzoek, nieuwe toepassingen.

Door de verhuizing verandert er ook een en ander op de Wylerberg. SOVON gaat de benedenverdieping gebruiken voor educatieve activiteiten, als een Veldstudiecentrum, samen met verwante organisaties en uiteraard in relatie met onze doelstellingen. Deze unieke plek benutten voor dit soort activiteiten, kan worden beschouwd als een logische en inspirerende ontwikkeling.

De gebruikers van het nieuwe centrum zijn direct aan SOVON gelieerde contacten. Ook vogelwerkgroepen en andere vrijwilligersgroepen zijn in principe welkom. Een van de eerste activiteiten die we zelf willen organiseren is de (mini) Landelijke Dag speciaal voor jongeren; een dag vol activiteiten binnen en buiten waar jongeren kennis kunnen maken met vogelonderzoek en het werk van SOVON.

De activiteiten hebben als kern het verbreden en verdiepen van kennis van natuur, landschappen, soorten en ecologie. Dit kan theoretisch in de vorm van lezingen, kleine conferenties of instructies, maar ook praktisch, door het opzetten en toepassen van veldonderzoek. Huize Wylerberg ligt daarvoor op een ideale plek met verschillende landschapstypen om de hoek: rijk hellingbos naast beekdalen, polders en rivierenlandschap. Het gebouw kan ook gebruikt worden voor creatieve doeleinden in de vorm van fotografie, tekenen, schilderen en andere uitingsvormen. Hiermee komt (het gebruik van) huize Wylerberg weer een beetje terug in de sfeer waar het ooit voor gebouwd is.

Tot ziens (ook) op de Wylerberg!

Frank Saris

Agenda

**Jaar van de Bruine Kiekendief & start broedseizoen;
geen broedvogelformulieren ontvangen?
Neem even contact met SOVON op.**

April

**(17) watervogeltelling monitoringgebieden,
telling Brandgans en Rotgans**

Mei

**(1) telling Rotgans,
(15) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden,
integrale telling Wadden, (28-29) telling Kwartelkoning**

Juni

**(12) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden,
(18-19) telling Kwartelkoning**

Juli

(17) watervogeltelling (selectie van) monitoringgebieden

Midwintertelling van watervogels in januari 2009: eindelijk winter!

Midwintertelling op de fiets in Groningen.
Foto: Dick Veenendaal

Pijlstaarten en Wintertalingen
Oude Waal, Ooijpolder, 14 februari 2010.
Foto: Harvey van Diek

Voor de 43e keer vond half januari de jaarlijkse Midwintertelling plaats. Meer dan 1500 mensen trotseerden het weer om watervogels te tellen. Bij de Midwintertelling wordt geprobeerd om een zo volledig beeld te krijgen van de verspreiding en aantallen van watervogels in Nederland. Er wordt niet alleen in Nederland geteld: in heel Europa, Azië en Afrika gaan mensen op pad. Door de eerste stevige vorstperiode sinds 1997, was de telling van 2009 in Nederland er een die nog lang zal heugen, hoewel we inmiddels een nog koudere winter achter de rug hebben.

Winterse omstandigheden

Het weer tijdens de Midwintertelling van 2009 was zoals we het de afgelopen twee decennia al zo vaak hadden meegemaakt: somber, grijs, niet al te koud en plaatselijk flink nat. Toch was er een groot verschil met de voorgaande edities van de telling. Deze was namelijk voorafgegaan door de koudste en langste vorstperiode sinds 1997. Deze begon eind december en hield aan tot 10 januari. In de nachten vroom het matig tot streng en plaatselijk zelfs zeer streng (-15°C of lager). Op veel plaatsen kon voor het eerst sinds 1997 weer geschaapt worden. De gemiddelde januaritemperatuur in De Bilt was 0,8°C tegen 2,8°C normaal. De vorst was het hevigst in het zuidoostelijk deel van het land, waar boven een sneeuwdek in Midden-Limburg een minimumtemperatuur van -20,8°C werd gemeten. De temperaturen in het zuidoosten lagen in sommige nachten tussen de 10 en 15 graden lager dan in het westen en noorden van het land. Dat nam niet weg dat in het hele land vrijwel alle sloten, plassen en meren waren dichtgevroren. Het dikke schaatsijs was tijdens de midwintertelling dan ook vrijwel nergens verdwenen, ondanks de paar dagen dooi. Open water was alleen plaatselijk aanwezig in stedelijke gebieden, onder duikers, bij bruggen en sluizen en natuurlijk in de kustgebieden en grote rivieren. Uit de gegevens die tellers doorgaven bleek mooi dat de ijsbedekking in de noordelijke, oostelijke en zuidelijke provincies en regio's het grootst was. In het Waddengebied, de Delta en in het Beneden riviereengebied was de ijsbedekking het kleinst (figuur 1).

Toe- en afname

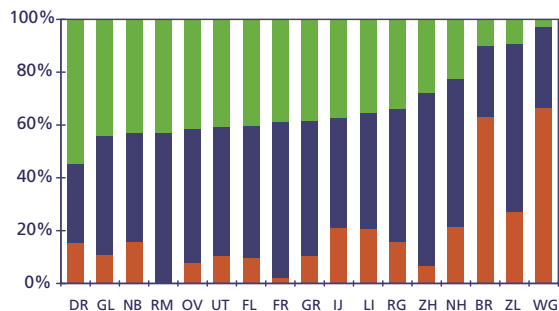
Er werden in totaal ruim 4,4 miljoen vogels geteld. Hiermee wordt de recente daling van het totaal aantal, dat tot en met 2006 steeg en in dat jaar een maximum van 5,3 miljoen bereikte, in 2009 doorgezet. Grote boosdoener dit jaar was natuurlijk de vorst, waardoor

sommige soorten deels of geheel waren vertrokken.

Van de 54 soorten waarvan meer dan 1000 exemplaren werden geteld, waren van slechts 16 soorten (29%) de aantallen vergelijkbaar met het vijfjarig gemiddelde (< 10% verandering). Bij meer dan de helft van de soorten (28; 53%) was het aantal lager en bij 10 (18%) hoger dan het vijfjarig gemiddelde.

Grote dalers waren Kievit (-95%), Goudplevier (-93%), Zwarte Zee-eend (-80%), Wintertaling (-61%) en Tafeleend (-58%). De meeste van deze soorten zijn wintergevoelig. Kievit en Goudplevier hadden het land grotendeels verlaten. De nog aanwezige groepjes zaten vooral in het zuidwesten, net als in andere vorst winters. Opvallend was het lage aantal Zilverplevieren. Blijkbaar was een groot deel naar zuid(west)elijker streken verkast. Hiermee was de tendens van steeds hogere midwinteraantallen, deels een gevolg van het veranderende klimaat en deels van de toename van wormen in de bodem van de Waddenzee, in ieder geval tijdelijk onderbroken. Het aantal Zwarte Zee-eenden schommelt jaarlijks behoorlijk, kent een afname sinds 2005 en daalde in 2009 tot ruim 5600. De afname vond vooral plaats voor de Noordzeekust van de Waddeneilanden, ons belangrijkste overwinteringsgebied. Door het grootste deel van de Wintertalingen weggetrokken (figuur 2). Sinds 1997, de laatste echt strenge winter, was het aantal niet meer zo laag geweest. Tafeleenden waren eveneens beduidend schaarser dan de afgelopen vijf jaar, wat vooral op conto komt van het dichtvriezen van de Randmeren.

De drie grootste stijgers waren Topper (+64% t.o.v. vijfjarig gemiddelde), Grote Zilverreiger (+46%) en Grote Canadese Gans (+46%). Het aantal Toppers varieert sterk van jaar tot jaar en lag zowel in 2008 als 2009 net onder de 100.000. Het grootste deel bevond zich zoals gewoonlijk in het noordelijk IJsselmeer

Figuur 1. Frequentieverdeling van de ijsbedekking tijdens de Midwintertelling van 2009 per telregio, zoals aangegeven op de telformulieren.

Tabel 1. Getelde aantallen in januari 2009 (voorlopige cijfers) in vergelijking met het gemiddelde van de voorgaande vijf midwintertellingen (afgerond). Weergegeven zijn de soorten met meer dan 1000 exemplaren in januari 2009.

Soort	2009	gem0408
Dodaars	3.736	3.700
Fuut	22.376	21.000
Aalscholver	22.982	25.000
Grote Zilverreiger	1.029	700
Blauwe Reiger	5.599	8.000
Knobbelzwaan	31.485	30.000
Kleine Zwaan	10.276	11.000
Wilde Zwaan	2.107	1.900
Taigarietgans	1.622	2.300
Toendrarietgans	176.690	150.000
Kleine Rietgans	5.273	7.900
Kolgans	824.483	720.000
Grauwe Gans	300.252	240.000
Soepgans	9.741	11.000
Grote Canadese Gans	17.444	12.000
Brandgans	439.447	400.000
Rotgans	33.130	39.000
Nijlgans	15.589	15.000
Bergeend	45.613	45.000
Smient	796.373	720.000
Krakeend	28.660	23.000
Wintertaling	12.986	33.000
Wilde Eend	369.023	340.000
Soepeend	15.361	12.000
Pijlstaart	18.641	20.000
Slobeend	4.117	8.200
Tafeleend	17.112	41.000
Kuifeend	140.771	180.000
Topper	98.739	60.000
Eider	58.905	93.000
Zwarte Zee-eend	5.668	28.000
Brilduiker	8.965	14.000
Nonnetje	1.727	3.300
Middelste Zaagbek	5.158	8.000
Grote Zaagbek	7.088	7.100
Waterhoen	16.585	18.000
Meerkoet	240.956	240.000
Scholekster	153.563	190.000
Kluut	2.191	3.100
Goudplevier	3.521	51.000
Zilverplevier	13.302	27.000
Kievit	7.202	150.000
Kanoet	49.293	64.000
Drieteenstrandloper	8.058	10.000
Bonte Strandloper	282.636	230.000
Rosse Grutto	36.749	52.000
Wulp	168.563	150.000
Tureluur	11.047	13.000
Steenloper	4.464	5.200
Kokmeeuw	129.420	170.000
Stormmeeuw	155.393	190.000
Zilvermeeuw	95.088	100.000
Grote Mantelmeeuw	5.396	7.200

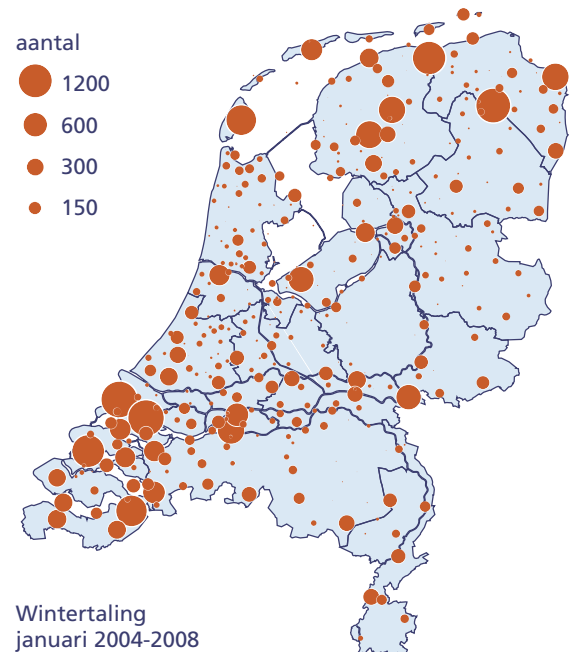
en de Waddenzee nabij de Afsluitdijk. Grote Zilverreigers nemen al jaren toe. In 2009 was het getelde aantal weliswaar hoger dan het vijfjarig gemiddelde, maar lager dan het jaar ervoor. Het is onduidelijk of dit komt door wegtrek dan wel ander gedrag (meer verspreid en onopvallend foeragerend). De Grote Canadese Gans zette zijn opmars voort. In het westen is de soort al een algemene verschijning en ook rond enkele grotere steden zoals 's-Hertogenbosch, Zwolle en Groningen komen flinke concentraties voor. Opvallend is dat het oostelijke rivierengebied (behalve langs de Maas) nog redelijk Canadese Gansvrij is.

Vooraf lagere aantallen

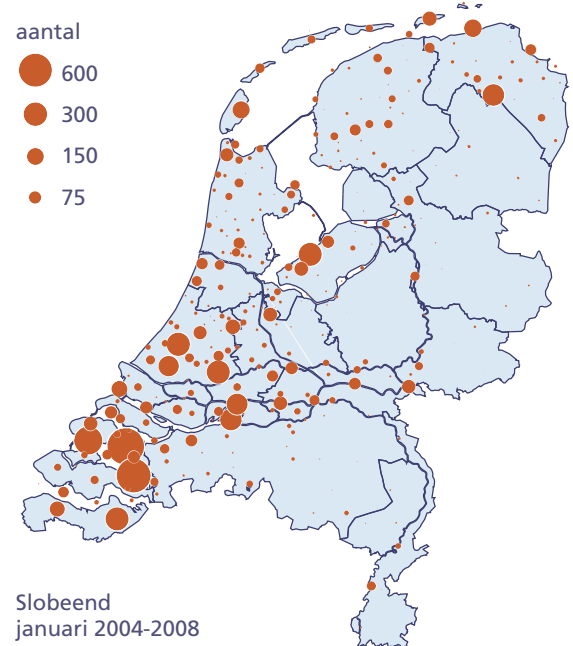
In het algemeen lagen de aantallen watervogels lager dan bij de voorgaande Midwintertellingen. De Roodkeelduiker behoorde duidelijk tot de dalers. Na de spectaculaire stijging van de afgelopen jaren was het aantal weer terug op het niveau van begin deze eeuw. Het aantal Futen bleef gelijk maar de verspreiding kende een westelijk accent, met enkele grote concentraties langs de Hollandse kust. Ook Aalscholwers waren niet schaarser dan gewoonlijk maar kenden wel een andere verspreiding. De Randmeren waren verlaten en er waren grote concentraties aanwezig in het noordwestelijk IJsselmeer. In het oosten van het land was de soort aanmerkelijk ijler verspreid dan normaal.

Het aantal Wilde Zwanen stelde teleur. In koude winters worden Wilde Zwanen uit oostelijke streken soms gedwongen onze kant op te komen, maar dat speelde nu blijkbaar geen rol. De Toendrarietgans was relatief talrijk, vooral in Drenthe. Hoewel de telgegevens van de Taigarietgans een ander beeld laten zien, wordt aangenomen dat het aantal Taigarietgans sterk is afgenomen. Er is veel discussie over de determinatie van deze (onder)soort (zie bijdrage op pagina 18-19). Van Kolgans en Grauwe Gans werden (hoewel voorlopige) aantallen vastgesteld die een record zijn voor de Midwintertelling, resp. ruim 820.000 en 300.000. De verspreiding bleef vergelijkbaar met die in voorgaande jaren.

Veel eendensorten hadden het flink te stellen met de vorst. Alleen in het westen van het land en in Groningen waren nog noemenswaardige aantallen Slobeenden aanwezig (figuur 3). Opvallend genoeg was het aantal Krakeenden iets hoger dan tijdens voorgaande midwintertellingen. Pijlstaart, overwegend een zoute soort, en Wilde Eend bleven op gemiddeld niveau. Het dichtvriezen van

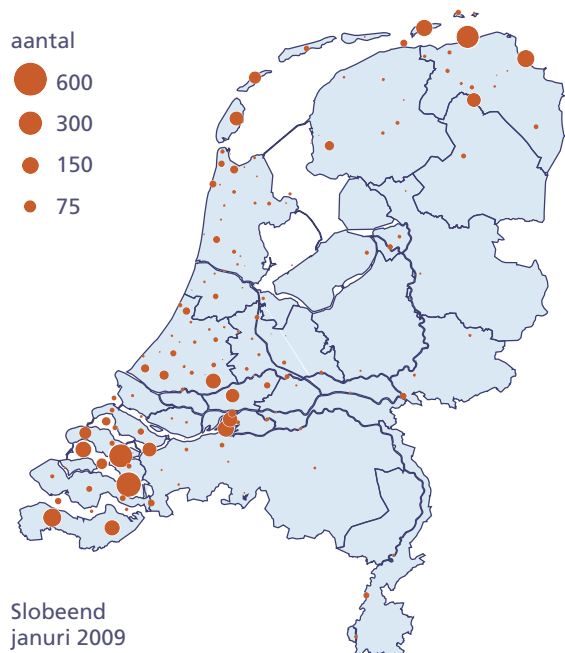
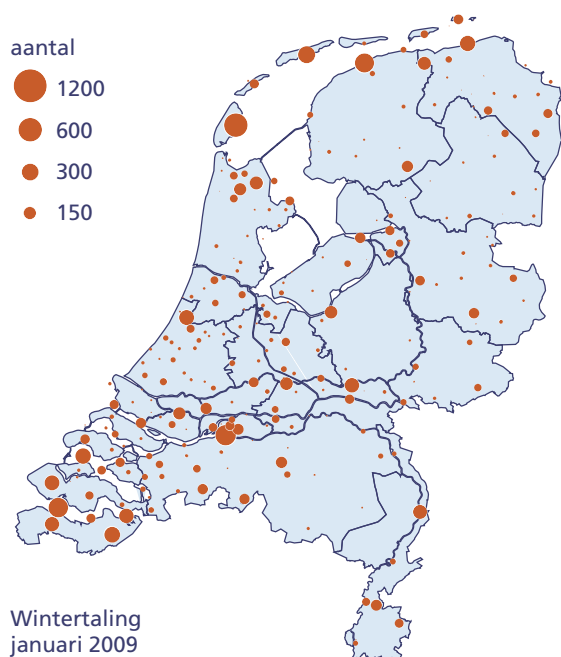

Figuur 2. Wintertaling, verspreiding in januari 2009 en gemiddelde verspreiding in januari 2004-08.

Figuur 3. Slobeend, verspreiding in januari 2009 en gemiddelde verspreiding in januari 2004-08.

Slobeenden mannen op ijs.
24 december, Renesse, Zeeland.
Foto: Harvey van Diek

Teldata watervogels eerste helft 2010/11

17 juli, 14 augustus, 18 september, 16 oktober, 13 november, 18 december 2010

Het gaat hier steeds om de zaterdag. Vanaf september worden alle monitoringgebieden geteld, in juli en augustus een selectie. Vanaf september vinden op dezelfde data ook de landelijke ganzen- en zwanentellingen plaats. In het Waddengebied vinden er op 11 september 2010, 6 november, 11 december 2010 integrale tellingen plaats, naast maandelijks in een selectie van gebieden.

de Randmeren en de Friese meren leidde tot lagere aantallen Kuifeenden. De aantallen Eiders dalen al sinds eind vorige eeuw, en deze daling zette door. Voedselgebrek door het verdwijnen van droogvallende mosselbanken is een van de belangrijkste oorzaken. Ook Brilduikers nemen al enkele jaren af, niet alleen in Nederland, maar in geheel Noordwest-Europa. Het overwinteringsgebied lijkt naar het noordoosten te zijn opgeschoven. De vorstwinter kon dat beeld zichtbaar niet veranderen. Hetzelfde geldt voor Nonnetje en Grote Zaagbek, die in het verleden bij strenge vorst massaal vanuit de Oostzee naar ons land trokken, maar nu relatief schaars bleven.

De aan zoute wateren gebonden steltlopers deden het matig. De jarenlange daling van Scholeksters werd gecontinueerd. Buiten het bekende verhaal van het voedselgebrek zal ditmaal het koude winterweer geen goed hebben gedaan. Een ander zorgenkindje, de Kanoet, had de gehele oostelijke Waddenzee verlaten. Het grotere aantal bij Den Oever kon dit niet compenseren. Dat Kluten schaarser waren dan in de voorgaande beide jaren (zachte winters!), is niet verwonderlijk. De

Dollard, normaliter de belangrijkste overwinteringslocatie, was nu verlaten, terwijl de aantallen bij Den Oever juist groter waren. De aantallen meeuwen waren relatief laag. Kok-, Storm-, Zilver- en Grote Mantelmeeuw waren resp. 27, 18, 9 en 26% schaarser dan het vijfjarig gemiddelde. Het getelde aantal IJsvogels bedroeg maar de helft van dat in 2008. Veel IJsvogels zullen het loodje gelegd hebben.

Allen dank

In januari 2008 namen 1500 mensen de moeite om een of meer gebieden te tellen. Verder gaat dank uit naar enkele instituten en terreinbeheerders die hun gegevens van vaak grote en belangrijke gebieden beschikbaar stelden. Iedereen wordt hartelijk bedankt voor zijn of haar inzet!

Menno Hornman & Erik van Winden

Koereigers blijven in het zuiden

Van de witte reigers die in ons land voorkomen is de Koereiger de kleinste. In veel regio's is een Grote Zilverreiger al bijna 'gewoon' en Kleine Zilverreigers zijn regionaal (Delta) weinig bijzonder. De Koereiger, die inderdaad vaak tussen vee loopt, is wel een bijzonderheid. In dit artikel worden aantalsontwikkeling, seizoenspatroon en verspreiding besproken. De data zijn afkomstig van het Bijzondere Soorten Project-niet broedvogels (BSP, 1989-2009), Avifauna I (waarnemingen aanvaard door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna, CDNA, 1964-96) en Waarneming.nl (1964-2009). 'Losse waarnemingen' (vogel X, aanwezig op dag 1, 2 en 3 geeft drie losse waarnemingen) zijn zo goed mogelijk gecombineerd tot 'gevallen' (vogel X is één geval). Na deze analyse bleven in totaal 511 gevallen over van in totaal 1401 vogels uit 1964-2009.

Zeer zeldzame broedvogel in Nederland en Vlaanderen

Koereigers broeden op alle continenten behalve Antarctica. Van de drie ondersoorten nestelt de nominaatvorm *Bubulcus ibis ibis* in (o.a.) Europa. Tweemaal werd met zekerheid in ons land gebroed. In 1998 mislukte een broedgeval in een kolonie Aalscholvers en Blauwe Reigers in De Wieden Ov in de jongenfase (R. Messemaker, R. Veldkamp). In 2006 nestelde een paar tussen Blauwe Reigers en Kleine Zilverreigers in de Braakman, Zeeuws-Vlaanderen, maar het nest met twee eieren bleek bij een vervolgbezoek leeg (M. Ploegaerts, H. Castelijns). Vagere aanwezigingen voor broeden waren er in 1998, een voorjaar met opvallend veel Koereigers in ons land (zie figuur 2), in het Quackjeswater ZH (paar in Lepelaarkolonie) en bij Oud-Loosdrecht NH (overvliegend exemplaar met tak in de snavel). Spannend waren ook de waarnemingen in de Braakman in het voorjaar van 2008 (vogel meerdere malen met nestmateriaal vliegend) en 2009 (duo in mei-juni en boven de kolonie vliegende Koereiger tijdens bezoek). Moeilijk te plaatsen zijn waarnemingen van een paartje met 3 jongen bij Ellewoutsdijk ZI op 4 juli 2009, op slechts 10 km ten NNW van de Braakman, en van 3 Koereigers die in het voorjaar van 2009 meerdere keren invielen in een kolonie Blauwe Reigers, Kleine Zilverreigers en Lepelaars op de Sassenplaat nabij Moerdijk NB.

In Vlaanderen broedde de soort voor het eerst in 1997 in Het Zwin bij Knokke, op minder dan 2 km van de grens met Nederland. Deze vogels werden vermoedelijk aangetrokken door soortgenoten in kooien. In 1997-2002 broedden er resp. 2, 1, 2, 9, 0 en 1 paren, daarna niet meer.

Talrijke broedvogel in Frankrijk

Koereigers die ons land aandoen stammen waarschijnlijk uit Zuid-Europa. In Frankrijk maakt de soort hoogtijdagen door. Hij broedt er jaarlijks vanaf 1969 en telde in

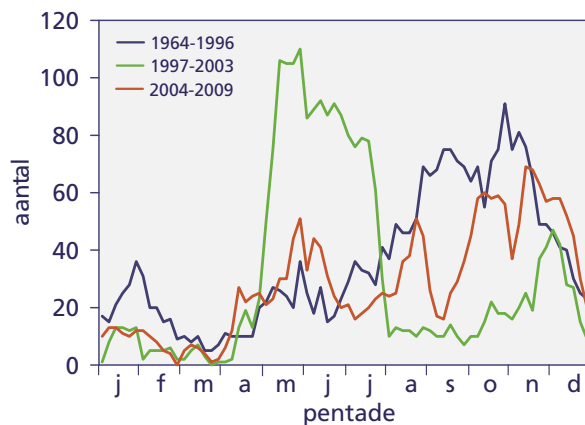
1989 272 broedparen in 4 kolonies. Dit aantal groeide naar 7250 paren (57 kolonies) in 2000 en 14.098 paren (111 kolonies) in 2007. De zwaartepunten liggen in het zuidwesten (Languedoc-Roussillon: 2870 paren) en zuidoosten (Camargue: 4776). Langs de Atlantische kust groeide de Bretonse populatie tussen 2000 en 2007 van 191 naar 1681 paren terwijl zich tegelijkertijd kleine aantallen in Normandië vestigden. De enige kolonie in Picardië in het uiterste noordwesten, zo'n 170 km ten ZW van Zeeuws-Vlaanderen, telde 27 paren in 2007 (1 in 1994, 9 in 2000). Europese Koereigers overwinteren deels op het Iberisch Schiereiland en in Noord-Afrika. Een deel is standvogel. Na strenge, tot in Zuid-Europa doordringende winters, valt de Franse populatie terug.

Seizoenspatroon

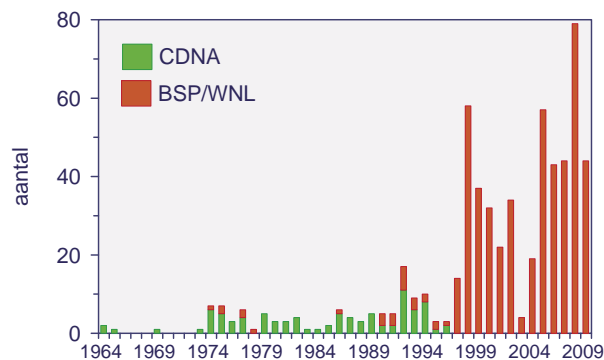
De Koereiger heeft zich in ons land ontwikkeld van vooral najaars- en wintervogel tot een echte jaarvogel (figuur 1). Waarnemingen in april-juni waren aanvankelijk schaars (14% van de meldingen in 1964-96), maar zijn tegenwoordig gebruikelijker (25% in 2004-09) en soms zelfs overheersend (52% in 1997-2003). Dit laatste kwam vooral op conto van 1998. Vanaf 11 april werden in ons land ca. 30 Koereigers gezien, de grootste influx ooit. Opvallend, naast het eerste broedgeval in Nederland (zie boven), was een groepje van maximaal 6 vogels van 28 april tot 5 mei in de Oostvaardersplassen Fl. Andere jaren met relatief veel voorjaarsvogels waren 1992, 1999, 2000, 2007 (alle mei), 2005 (mei-juni) en 2009 (april). In 2007 en 2008 ontbrak de soort voor het eerst geen enkele maand (in 2009 alleen in januari en maart).

Bijna 14% van de 511 gevallen heeft betrekking op trekkende vogels. Van de 114 trekkers passeerde 18% in april, 37% in mei en 11% in zowel juni als augustus.

In 88% van alle gevallen ging het om solitaire vogels en in 8% om een duo. Waarnemingen van 3-6 Koereigers zijn bijzonder. De grootste

Figuur 1. Koereiger, seizoenspatroon (aantal gevallen per pentade) in 1964-96, 1997-2003 en 2004-09.

Figuur 2. Aantal Koereigers per jaar in 1964-2009 in Nederland. Waarnemingen zijn afkomstig uit Avifauna I (1964-96, CDNA) en de databases van BSP en Waarneming.nl (1997-2009 en aanvullingen over 1964-96 die niet te herleiden zijn tot aanvaarde CDNA-gevallen).

Koereiger, Groessen, 1 december 2006.
Foto: Michel Geven

trekgroep bestond uit 4 vogels die in de avond van 14 juli 2005 in noordelijke richting langs De Nolle bij Vlissingen ZI vlogen. Pleisterende groepjes van 5 en 6 vogels zijn al genoemd (Ellewoutsdijk 2009, Oostvaardersplassen 1998). Een ander groepje van 6 vogels was van 7-27 mei 1998 aanwezig in De Wieden Ov.

Aantalsontwikkeling

Een toename van het aantal Koereigers ligt voor de hand, gezien de ontwikkelingen in Frankrijk. De soort wordt sinds 1973 jaarlijks in ons land aangetroffen, is vanaf 1998 duidelijk toegenomen en kende pieken in 1998, 2005 en 2008 (zie figuur 2). De CDNA-periode (tot en met 1996) en recente jaren (vanaf 1997) zijn echter niet eenvoudig te vergelijken vanwege een verschillende methode. Waarnemingen tot 1997 zijn vermoedelijk sneller samengevoegd tot een geval (bijvoorbeeld waarnemingen uit verschillende delen van Noord-Holland) dan daarna. Een aanwijzing hiervoor is dat de gemiddelde verblijfsduur in 1964-96 sterk afwijkt van die in 1997-2009 (resp. 19,5 en 7,0 dagen). In figuur 3 is het aantal 'vogeldagen' per jaar uitgezet. Hierbij is per geval de verblijfsduur vermenigvuldigd met het aantal exemplaren. Dit levert per jaar een schatting op van het totale aantal dagen dat Koereigers in ons land hebben doorgebracht. Doordat de vogels uit de CDNA-jaren gemiddeld voor een langere periode in het bestand zijn opgenomen dan die uit de recente jaren, is de toename minder sterk dan verwacht (vergelijk figuur 2). Behalve topjaren zijn er trouwens ook 'daljaren', waarbij recent vooral 2003 opvalt met slechts 4 solitaire vogels. Opmerkelijk was de influx van Koereigers in Groot-Brittannië vanaf november 2007 tot in april 2008, met groepen tot 18 vogels en in totaal zeker 85 individuen in januari in Engeland en zeker 80 in februari in Ierland, waar slechts 10 eerdere gevallen bekend waren. De influx kreeg een vervolg in het eerste succesvolle Britse broedgeval in Somerset. Deze influx viel niet samen met verhoogde aantallen in Nederland. Het is niet bekend wat de oorzaken zijn achter de jaarfluctuaties.

Verspreiding

De meeste Koereigers zijn gemeld in het (zuid)-westen van het land, de Oostvaardersplassen e.o., de Noordelijke Randmeren en de Kop van Overijssel. Ze worden gemiddeld steeds zuidwestelijker waargenomen (figuur 4). Het zwaartepunt van alle waarnemingen verspringt van het Eemmeer Ut (1964-96) via Weesp NH (1997-2003; 21 km

westelijker) naar Oudewater Ut (2004-09; nog 32 km verder ZZW). Over de gehele periode bezien zijn Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Holland met resp. 22%, 17% en 12% van alle waarnemingen de beste provincies om Koereigers te zien. Groningen, Drenthe, Utrecht en Limburg komen er bekaaid vanaf (alle minder dan 5%).

Ontsnapte Koereigers

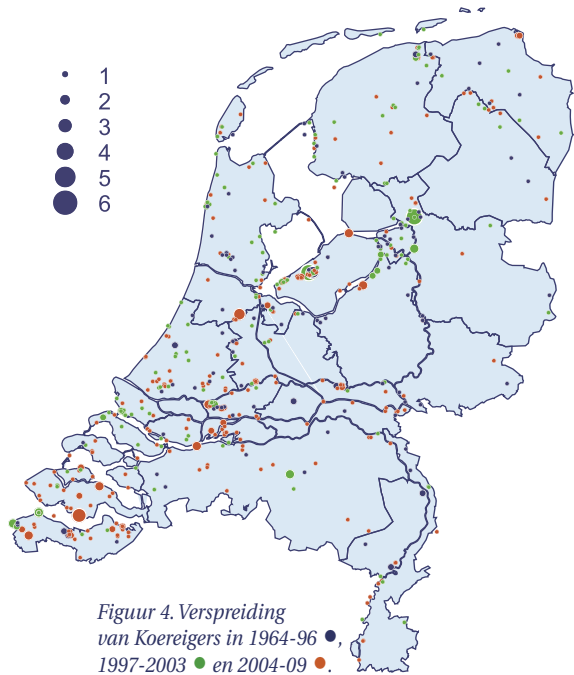
Er zijn verschillende waarnemingen bekend van ontsnapte Koereigers in ons land, waarvan de eerste dateert uit oktober-november 1961. Twee vogels in augustus-december 1977 in Limburg zijn verdacht omdat ze een (mogelijk plastic) ring droegen én kenmerken vertoonden van de ondersoort *coromandus* uit Zuidoost-Azië en Australië. In 2008 doken in juni exemplaren op met een groene kleur-ring: VA in Rhenen Ut en VB of V8 in Afferden Gl. De eerste vogel was zeker en de tweede waarschijnlijk afkomstig uit Ouwehands Dierenpark, Rhenen (S. Terlouw). In december van dat jaar vertoefde in Vockestaert ZH een vogel uit een Belgisch vogelpark. Ook uit andere jaren zijn vogels met een 'verdachte' ring bekend.

Het is bij deze soort dus goed om extra aandacht te besteden aan de aanwezigheid van ringen, temeer daar in Duitsland meerdere malen uit gevangenschap afkomstige Koereiger geïmporteerd hebben, zoals in Baden-Württemberg in 1975-76. Vrijvliegende ontsnapte of losgelaten vogels zijn of waren o.a. aanwezig in Neurenberg en de dierentuin van Keulen. Voor zover bekend is er in ons land nog nooit een (kleur)ring van een 'wilde' Koereiger afgelezen. Een mooie klus: wie vind de eerste ge(kleur)ringde vogel uit bijvoorbeeld Spanje, Italië of Frankrijk (zie www.cr-birding.be)?

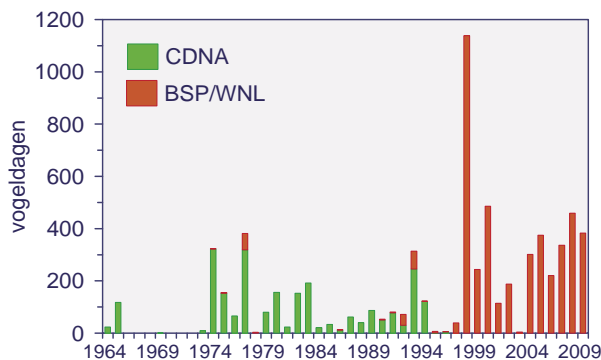
Opmerkelijk was een waarschijnlijke hybride Koereiger x Kleine Zilverreiger op 3 november 2009 nabij de Braakman. Zo'n hybride, de eerste in ons land, is erg zeldzaam maar wel bekend uit gevangenschap. Dat de vogel in Nederland uit het ei gekropen is, valt gezien de aanwezigheid van Koereigers in de nabije Kleine Zilverreiger-kolonie niet uit te sluiten.

Opvallend langzame toename aantal Koereigers

In het licht van de aantalsontwikkeling in Frankrijk vallen de aantallen in ons land wat tegen. Echt spectaculair is de toename bij ons nog niet, en bovendien wordt het beeld vertroebeld door niet-wilde vogels. In Frankrijk ontwikkelt de soort in toenemende mate trekgedrag. Blijkbaar zwerven de duizenden Franse Koereigers echter nauwe-

Figuur 4. Verspreiding van Koereigers in 1964-96 ●, 1997-2003 ● en 2004-09 ●.

Figuur 3. Aantal 'vogeldagen' van Koereigers in 1964-2009 in Nederland.

Geraadpleegde literatuur

Bauer H.-G. & F. Woog. 2008. **Nichtheimische Vogelarten (Neozoen) in Deutschland, Teil I, Auftreten, Bestände und Status.** Vogelwarte 46: 157-194.

Van den Berg A.B. & C.A.W. Bosman. 2001. **Zeldzame vogels van Nederland (Avifauna van Nederland I).** GMB uitgeverij/KNNV uitgeverij, Haarlem/Utrecht.

Dubois P.J., P. le Maréchal, G. Oliosio & P. Yésou. 2008. **Nouvel inventaire des oiseaux de France.** Delacaux & Niestlé, Paris.

Dutch Birding, rubrieken Recente meldingen en WP reports.

Marion L. 2009. Recensement National des Hérons coloniaux de France en 2007. **Heron cendre, Heron pourpre, Heron bihoreau, Heron Crabier, Heron garde-boeufs, Aigrette garzette, Grande aigrette.** Rapport SESLG – CNRS – Université Rennes 1 – MNHN, Rennes cedex.

Vermeersch G. & A. Anselin. 2009. **Broedvogels in Vlaanderen 2006-2007: recente status en trends van Bijzondere Broedvogels en soorten van de Vlaamse Rode Lijst en/of Bijlage I van de Europese Vogelrichtlijn. [INBO.M.2009.3].** Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 2009(3). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.

lijks (ver genoeg) in noordelijke richting uit. Desondanks lijkt een verdere toename bij ons aannemelijk. Misschien gaat de Koereiger wel de Kleine Zilverreiger achterna. Pas na een sterke groei van de Franse populatie Kleine Zilverreigers tussen 1989 en 1994 (van 3800 naar 9847 broedparen) werden in Nederland aanmerkelijk meer Kleine Zilverreigers gezien. Zo nam het gemiddeld aantal Kleine Zilverreigers per maand tijdens watervogeltellingen toe van 0 (1979/80-1990/91) via 1-4 (1991/92-1993/94) naar 14 en 33 (1994/95, 1995/96). De twee koude winters die hierop volgden, zorgden voor een pas op de plaats (15 resp. 21), waarna de toename doorzette. In dit verband is het afwachten welk effect de koudere winters van 2008/09 en 2009/10 op Koereigers hebben gehad. In ieder geval bleek de Nederlandse broedpopulatie Kleine Zilverreigers hieronder geleden te hebben. Deze was na de winter van 2008/09 voor het eerst sinds midden jaren negentig niet verder gegroeid (2008-09 ca.170 resp. 110 broedparen).

Met dank aan alle waarnemers, de regionale contactpersonen (BSP) en admins (Waarneming.nl) voor het doorgeven en controleren van gegevens en aan Thomas Bernard voor informatie uit Frankrijk.

Kennis is altijd een betere oplossing dan onkunde

De meeste vogelaars verzamelen gegevens omdat ze het leuk vinden hun hobby richting te geven én omdat ze hopen en verwachten dat deze gegevens zullen bijdragen aan een beter natuurbeleid. Voor de onderbouwing van zulk beleid bestaat behoefte aan veel en veelsoortige gegevens.

Samen met de andere Particuliere Gegevensverzamelende Organisaties (PGO's) zoals FLORON, RAVON, de Vlinderstichting en de Zoogdiervereniging is SOVON al enige jaren bezig te bouwen aan de Nationale Databank Flora en Fauna (NDDF). Dit basisbestand van natuurgegevens wordt ontsloten voor maatschappelijk gebruik via het nieuwe Natuurloket. Dit is het gezamenlijke instrument van de PGO's en de Gegevensautoriteit Natuur. De Gegevensautoriteit is niet alleen een bureau, maar ook een persoon.

Eerst even over jezelf

Ik ben begonnen, op rationele gronden, met een studie scheikunde. Ik was echter al van jongs af aan graag in de natuur bezig. Toen het kwartaal viel dat hoofd en hart moeten samen vallen, stapte ik over naar de studie biologie. Je zou me dus bioloog in hart en nieren kunnen noemen.

Ik specialiseerde me in de ecologische richting en vooral in processen achter de verspreiding van planten. Als plantencoloog heb ik voornamelijk met populatiemodellen gewerkt. Bij veel wetenschappers komt echter op zeker moment, al dan niet met het ouder worden, de vraag naar voren: wat kan de maatschappij hiermee? Ik kwam tot de overtuiging dat het natuurbeleid en -beheer maatschappelijk beter zou kunnen en moeten functioneren. Vandaar dat ik de benoeming tot Gegevensautoriteit Natuur heb aanvaard.

Ben je actief als waarnemer?

Drukke bezigheden verhinderen dat ik heel veel in het veld ben. Ik heb nog streeplijstjes van planten gemaakt die in het archief van Floron zitten... Maar de leukste onderzoekjes doe ik op vakantie in Ierland: studie aan ongestoorde hoogvenen, laagvenen, duinen en alle overgangen daartussen.

Wat is dat, de Gegevensautoriteit Natuur?

De Gegevensautoriteit Natuur (GaN) vormt een schakel tussen de natuurgegevens die verzameld worden door ontelbare vrijwilligers en het maatschappelijk gebruik. Natuurgegevens kunnen worden ingezet bij allerlei al dan niet lokale (geplande) ingrepen, maar ook op andere plekken binnen beleid en beheer. Als de GaN zijn fiat heeft gegeven aan bepaalde data, hoeft bijvoorbeeld een projectontwikkelaar niet te proberen om twijfel te zaaien aan de zeggingskracht van die gegevens. De GaN heeft immers geconstateerd dat de gegevens volgens goede methoden zijn verzameld en voldoende betrouwbaar zijn.

Waarom ben je Gegevensautoriteit geworden?

Ik was hoogleraar ecologie in Nijmegen en maakte me ongerust over de teloorgang van bepaalde

natuurwaarden. Dat moest echt anders kunnen. Tegelijkertijd had ik zorgen over de natuurbeschermingsbeweging. Het is een conserverende gemeenschap, met een logische tendens om te behouden en ideeën te baseren op beelden uit het verleden. Men is wat minder geneigd om nieuwe kansen te zien. Nieuwe ontwikkelingen, zoals kennis opgedaan over de zogenaamde ver-thema's (vermesting, verzuring, verdroging), met een meer op het hele landschap gerichte benadering, daarvan zou je meer terug willen zien. Ik kwam dus tot de conclusie dat er een veel beter transport op gang zou moeten komen van kennis over natuurwaarden richting natuurbeleid en -beheer. In de praktijk wordt er te weinig gedaan met de bestaande kennis. Deze rol, de schakel vormen naar een beter maatschappelijk gebruik van natuurgegevens, zie ik als een uitdaging.

Ongetwijfeld lastige materie

Waar ik me vooral op verkeken heb, is de regelgeving. Dat is in mijn rol iets heel anders dan waar je als onderzoeker mee van doen hebt. Je hebt immers nationale en internationale wetgeving, naast gevoeligheden in de politiek, de maatschappij en bij de achterban van de natuurliefebbers. Juridisch zit veel in een strak jasje, met weinig flexibiliteit. Opvallend is ook dat natuurbeleid en -bescherming niet altijd gehandhaafd wordt. De wetgeving zal nog wel enige tijd een zorgpunt blijven. Maar het is wel iets waar de GaN aan gaat werken! Het zal beginnen met het afgeven van waarschuwingen. Bij procedures die fout lopen, zal informatie worden gegeven over hoe het wél had gemoeten. Door kennis beschikbaar te maken, kunnen initiatiefnemers zich voorbereiden. Het excuus, hoe had ik dat nu kunnen weten, geldt dan niet meer. En na de waarschuwingen komen vervolgstappen...

Noem eens wat voordelen van dit beleid

Een van de grootste voordelen is dat de initiatiefnemer tot natuuringrepen, bijvoorbeeld een ondernemer of gemeente, van tevoren kan inschatten in hoeverre zijn plannen zullen leiden tot wezenlijk natuurverlies en weerstand vanuit de

Gesprek met Jan van Groenendael, Gegevensautoriteit Natuur

Wat is de Nationale Databank Flora & Fauna (NDFF)?

De NDFF is een databank waarin alle waarnemingsgegevens van flora en fauna op eenzelfde manier zijn opgeslagen. In de NDFF zitten de gegevens van alle PGO's, dat is de grootste bulk, maar straks ook die van Waarneming.nl en natuurbeheerders. Op dit moment is er al een eerste versie van de NDFF beschikbaar, waaraan dagelijks gegevensbestanden van PGO's worden toegevoegd. De NDFF is dus nog niet af.

De NDFF is gebouwd in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam, de VOFF (de koepelorganisatie van tien PGO's waaronder SOVON) en de Gegevensautoriteit Natuur.

Waarom een Nationale Databank Flora & Fauna?

De NDFF is bedoeld om natuurinformatie beter en eenduidiger beschikbaar te maken voor allerlei toepassingen. Denk aan natuurbeheer, beleid en wetenschap. De ontwikkeling van de NDFF past dan ook naadloos in de doelstelling van SOVON en de andere PGO's.

Wat was de aanleiding voor de benoeming van de Gegevensautoriteit Natuur (GaN) en wat doet deze?

De Gegevensautoriteit Natuur is benoemd door de minister van LNV om een brug te slaan tussen economie en ecologie. Er werd en wordt onvoldoende of te laat rekening gehouden met natuur in de ruimtelijke ordening en dat berokkent zowel de natuur als de economie schade. De GaN moet dit beter in balans brengen door erop toe te zien dat beschikbare gegevens op een goede manier gebruikt worden. Daarnaast ziet de GaN toe op een goede inwinning van gegevens en stimuleert hij de toepassing van natuurgegevens in beleid, beheer en verdere kennisontwikkeling. De Gegevensautoriteit Natuur is zowel een persoon (prof. dr. Jan van Groenendael) als een ondersteunend bureau.

Zitten alle vogelgegevens van SOVON ook in de NDFF?

Op dit moment worden deze bestanden in de NDFF 'geladen'. SOVON blijft hierbij de beschikking en zeggingskracht over de gegevens houden. In de NDFF betekent dus niet: 'uit het zicht en uit onze handen'.

Wat gebeurt er met die gegevens?

Gegevens kunnen - tegen betaling - worden opgevraagd door andere partijen. Dit gebeurt net als voorheen via het Natuurloket, dat inmiddels geheel vernieuwd is. De betalingen aan het Natuurloket worden, naast het bekostigen van het NDFF-systeem, ook gebruikt om de waarnemersnetwerken van de PGO's te versterken.

De toestemming van waarnemers rondom het gebruik van de gegevens blijft overigens onverkort van kracht! Uw 'toestemming gegevensgebruik' kunt u te allen tijde regelen door in te loggen op de SOVON-website, onder de knop 'persoonlijke gegevens'.

natuurbescherming. Zodoende hoeft de natuurbescherming niet overal alert op te zijn en steeds weer de barricade op te gaan, het systeem dwingt een afweging vooraf op. Wat niet wegneemt dat actie altijd mogelijk zal blijven en ook nodig zal zijn. Compensatie voor natuurverlies is een apart hoofdstuk. Dat kun je veel beter organiseren, waardoor het rendement voor de natuur kan toenemen. Daarvoor is een breed opgezette databank nodig en dat is ook iets waarvoor ik mij hard wil maken.

Is zo'n databank niet vooral een taak van de overheid?

Inderdaad, het bouwen van een databank voor Flora en Fauna en het regelen van het gebruik, zou je kunnen zien als een overheidstaak. Maar

op dit moment is de maatschappelijke ontwikkeling juist richting privatisering. Zie bijvoorbeeld de verschuiving van de zorgtaak van de overheid richting privatiseringsmodel. De databank stelt ons in staat om blijvend diensten te verschaffen, zonder winsttoegmerk. De kwaliteit van ingebrachte gegevens wordt geborgd, waarmee belangrijke informatie beschikbaar komt voor het maatschappelijk verkeer. Zoals het tot nu toe ging, was niet goed: vaak werden beschikbare gegevens helemaal niet gebruikt of verkeerd. Het is dus belangrijk dat de informatie er niet alleen is, maar ook bewerkt wordt. Kwaliteit kost geld.

Vormen 'groene bureaus' een risico?

Ik denk dat de meeste groene bureaus de NDFF op een goede manier zullen kunnen en moeten

benutten. Ze zullen ons niet zozeer als een concurrent zien maar als een kans. Wat je moet vermijden, is dat bureaus die uitsluitend commerciële doelstellingen hebben slecht gebruik zullen maken van gegevens. Om dit te voorkomen kun je denken aan een systeem van certificering van gebruikers, waarbij misbruikers op een zwarte lijst komen. Misbruik moet door waarnemers gemeld kunnen worden via een meldpunt.

De vrijwilligers zullen alles nauwlettend volgen!

Het is uiteraard van vitaal belang dat degenen die gegevens hebben aangeleverd, meestal vrijwilligers, niet het gevoel krijgen dat hun bijdrage in verkeerde handen terechtkomt. Hiervoor wordt vanuit de GaN een samenwerkingsovereenkomst gesloten met de PGO's zoals SOVON. Hierin wordt het gebruik van de gegevens geregeld, evenals de vergoeding aan de PGO's. Hiermee kunnen de PGO's investeren in de instandhouding en uitbreiding van hun netwerk, bijvoorbeeld door te ontwikkelen cursussen en andere mogelijkheden om vrijwilligers te ondersteunen.

Wat zie je als de kansen en mogelijkheden voor waarnemers?

De waarnemers vormen de basis van de NDFF. Om ze te behouden, moeten we ze via de PGO's faciliteren, beter en met meer systematiek dan tot nu toe gebeurde. De tweezijdigheid van de informatiestroom, zij leveren informatie, het systeem doet een check terug, moet leiden tot een kwalitatief hoogwaardig peil. In Engeland wordt veel tijd gestoken in het stimuleren van vrijwilligers met positieve commentaar, waardoor ook het niveau van de vrijwilligers nog verder toeneemt (zie <http://www.ispot.org.uk/>). Dat heb ik ook voor ogen.

Levert dit alles per definitie betere natuur op?

Dat is natuurlijk de hamvraag! Je hoort wel eens van juristen dat de beste bescherming voor de natuur het 'voorzorgprincipe' is: als je niets weet van de natuurwaarden van een bepaald plangebied, geldt dit principe en soms levert dat een minder natuurvijandig besluit op dan wanneer wél alle gegevens en kennis op tafel zou zijn geweest. Een lastig dilemma, waar de GaN zeker bovenop gaat zitten. Maar in zijn algemeenheid klopt de redenering natuurlijk niet. Juist bij het ontbreken van (meteen toepasbare) natuurinformatie zullen gemiddeld genomen slechte besluiten vallen. Betere informatievoorziening leidt tot betere besluiten. Kennis is altijd een betere oplossing dan onkunde.

Frank Saris

Na zijn promotieonderzoek naar de eigenschappen van de stuitklierwas van de Kanoet, heeft bioloog Jeroen Reneerkens (Sittard, 1975) zich gestort op de reislustige Drieteenstrandloper.

Van Groenland tot West-Afrika volgt, vangt en ringt hij ze. Halverwege, op Vlieland blijkt ook een goede plek. Dat wil zeggen: soms.

'Zo reislustig en dan

De vele strekdammetjes op het strand van Vlieland zijn ideale plekken om Drieteenstrandlopers te vangen. Eén van de populairste strekdammen – voor de drieteentjes dan – ligt nota bene pal bij de afslag naar 'De Zwaluw', het gastenverblijf van Staatsbosbeheer waar veel vogelonderzoekers en –tellers doorgaans bivakkeren. Het is op die 'Dam 6' waar Jeroen Reneerkens drie metalen parasolstandaards in de asfaltlaag vastschroeft. Dunne palen erin, scheerlijnen vast en een dichtgeschoven mistnet ertussen. En nu maar wachten tot het donker wordt.

Wachten op het strand van Vlieland is geen straf voor Reneerkens. Samen met schrijver Koos Dijksterhuis, die Jeroen de afgelopen drie jaar vergezeld op diverse expedities, richt hij zijn telescoop op een clubje van een kleine honderd drieteentjes. Aan hun heftige snavelbewegingen te zien zit er veel voedsel voor ze in het koude zand. "Ik weet eigenlijk niet precies wat het is, maar dit strand is erg geliefd onder drieteentjes. Het moet haast wel de rust zijn en de goede voedselsituatie. Op bijvoorbeeld Terschelling en op Schier heb je ook dat soort goede plekken, maar Vlieland is vanwege de aantallen vogels, en ook vanwege de logistiek en de regelmatige aanwezigheid van de telploeg waar ik deel van uitmaak de plek geworden waar we nu al enkele jaren vogels vangen en ringen."

In de groep grijswitte vogels vallen enkele knalgele en rode ringetjes extra goed op. "Yellow vijf, yellow white, white yellow, ...en die andere ...yellow vijf, yellow white, white red", dicteert hij zichzelf in ringersjargon. "Die zitten hier al een tijdje." Beide vogels blijken ooit op ditzelfde stukje Vlieland geringd.

"Ik kom zelf vaak op Schier", vertelt Koos Dijksterhuis. "Ook daar zie je meer dan genoeg drieteentjes. Maar daar heeft Jeroen nog nooit geringd, dus zie ik daar ook nooit geringde vogels terug." In zijn notitieboekje laat Reneerkens nog wel een schaarse waarneming op Schiermonnikoog zien, van een in Mauritanië geringde vogel.

Ondertussen rolt de grote groep strandlopers haast als één organisme met de golven heen en weer over het natte zand. Hun snavels verdwijnen soms tot voorbij de snavelbasis in de natte bodem. Een enkele keer zie je een wormpje bungelen, maar de meeste prooien worden naar binnen geschrokt voor je kunt zien wat het was. Een Zwarte Kraai veroorzaakt even wat onrust en laat een zilveren volkje opstijgen. Enkele tientallen meters verderop gaat de hele club weer verder met foerageren. "Als je ze door de kijker bekijkt, zie je soms dat hun pootjes al beginnen met dribbelen nog vóór ze de grond weer raken", zegt Dijksterhuis met een brede grijns.

"De enorme honkvasheid van de drieteentjes is eigenlijk heel bijzonder", vertelt Reneerkens. "Want tegelijk zijn ze enorm reislustig. Ze broeden met name op Groenland en enkele andere Arctische streken, maar 's winters hebben ze heel gevarieerde strategieën. Een deel blijft bijvoorbeeld bij ons op de stranden. Een ander deel trekt naar West Afrika. 'Mijn' op Groenland geringde beesten zijn zelfs in Namibië gezien, terwijl de Wader

Atlas van Wetlands International nog suggereert dat daar alleen Siberische broeders zitten. Maar binnen al die plaatsen zijn ze dus heel honkvas. Zoals de overwinteraars die ik hier heb geringd het volgende jaar waarschijnlijk ook hier weer terugkeren, zo broeden vogels ook op korte afstand van de plek waar ze het jaar daarvoor zaten. En op de stranden van Ghana of Mauritanië kom ik ook bijna altijd oude bekenden van die plekken tegen."

Overlevingsstrategie

Groenland, IJsland, Mauritanië, Ghana, Vlieland ... Het zijn de plekken waar Reneerkens op gezette tijden probeert vogels te vangen, om ze met kleurringen individueel herkenbaar te maken. "Het gaat mij vooral om de overlevingskansen", vertelt hij. "Als ik dit werk maar lang genoeg volhoud, en ik ring voldoende vogels, dan kan ik per subgroep berekenen wat de overleving is. En dan kan ik dus ook zien of er een verschil is tussen de groep die vanuit Groenland 'een klein stukje' trekt naar Nederland – nog altijd drieduizend kilometer – en de groep die nog eens vijfduizend kilometer, pal over de Sahara doorvliegt naar West-Afrika. Op die laatste plek heb je meer voedsel en minder toeristen met honden op het strand. Maar je moet er wel veel verder voor vliegen met alle risico's van dien. Wie weet is het per saldo wel slimmer om dicht bij huis te blijven en de teckels en andere barre winterse omstandigheden voor lief te nemen. Dat is iets dat ik graag helder wil krijgen."

Voor het vangen van strandlopers met het mistnet kiest de onderzoeker liefst een nacht met nieuwe maan. Hoe minder licht hoe

DE KLEI

Wetenschapjournalist Rob Buiten maakt reportages over vogels en vogelaars. In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor SOVON NIEUWS verslag van zijn ontmoetingen in het veld.

toch zo plaatsstouwer

beter. Wat dat betreft is de winternacht die wij hebben gekozen voor een vangactie bijna ideaal. Het minimale maansikkelje dat aan de hemel staat wordt verduisterd door een dik wolkendek. Als we in het duister naar het inmiddels opengeschoven net lopen voor een eerste inspectie moet ik dan ook goed uitkijken dat ik niet over de scheerlijnen struikel. Reneerkens blijkt een stuk meer geroutineerd. Zonder zijn koplampje aan te doen constateert hij dat er deze eerste ronde niet één vogel in het net is gevlogen. "Maar het is ook nog vroeg. Het water moet nog iets hoger komen. De vogels vliegen meestal boven de grens van nat en droog, dus die grens moet liefst wel ter hoogte van ons net lopen. Over een uurtje hebben we meer kans."

Reneerkens werd acht jaar geleden definitief gegrepen door de Drieteenstrandlopers. "Dat was tijdens mijn promotiewerk in Mauritanië. Ik was daar om Kanoeten te vangen, maar ik begon toen ook al met het jaarlijks vangen en ringen van de drieteentjes. Op grond van die gegevens kan ik binnenkort een eerste artikel schrijven over de overlevingskansen van de Mauritaanse overwintelaars. Toen mijn promotie achter de rug was wilde ik heel graag met deze vogels verder. Dankzij een subsidie in het kader van het International Polar Year kon dat gelukkig." Tijdens een eerste expeditie op het onderzoeksstation Zackenberg, op Groenland, ontdekte Reneerkens dat het veldonderzoek aan deze vogels geen sinecure is. In zijn boek 'Een Groenlander in Afrika' * beschrijft Koos Dijksterhuis hoe Reneerkens dag in dag uit op zoek ging naar nesten van drieteentjes, om vogels te ringen, temperatuurloggers in het nest te begraven, of nepeieren met ingebouw

de thermometers te plaatsen. Maar nest na nest werd in dat jaar gepredeerd door poolvossen, nog voordat de jongen uit het ei konden kruipen. De verwantschappen van kuikens met vaders of moeders, één van de andere doelen van het onderzoek, kon de onderzoeker dan ook bijna nooit achterhalen. "Er wordt al jaren geschreven over de bijzondere broedstrategie van de Drieteenstrandloper", verduidelijkt Reneerkens. "Vader zou vier eitjes voor zijn rekening nemen, en moeder vier andere. Ik wilde die veronderstelling nu eindelijk eens bewijzen. Maar daarvoor moet je natuurlijk wel kunnen aantonen dat de eitjes in het ene nest van dezelfde twee ouders komen als de vier eitjes in een ander nest." Waar de bioloog nu hard werkt aan een publicatie over de bijzondere broedbiologie van de drieteen, kreeg hij als bonus een lijvig boek van een wetenschapjournalist die glas-hard de frustraties van het veldonderzoek op Groenland beschreef.

"Veel collega onderzoekers verklaarden me voor gek, toen ik vertelde dat ik Koos een aantal jaren met mij mee zou laten trekken. 'Die journalisten zijn echt alleen maar uit op sensatie', was de redenering. Maar ik heb er geen spijt van. Integendeel. De frustraties van de enorme predatie op Groenland, de ontberingen van compleet lek gestoken handen vol muggenbulten, laarzen die halverwege de dag al vol ijswater staan, terwijl je nog zo ver moet... het hoort er allemaal bij. En het is goed dat dit soort verhalen ook eens wordt opgeschreven door iemand met een soepele, populaire pen."

Een uur later gaan we voor een tweede inspectie terug naar de strekdam. Halverwege het net klotst een bescheiden golfje tegen onze

* Uitgave Bert Bakker
ISBN 9789035134249

laarzen. "Dat moeten we hebben. De zee staat nu op de goede hoogte. En inderdaad, halverwege het net hangt zowaar een vogel in één van de plooiën. In het vage schijnsel van een boorplatform herkennen we ... een Kanoet. "Jammer", zegt Jeroen nuchter. "Die krijgt alleen een metalen ringetje."

Warm stoken

De vraag rond de kosten en baten van een kortere of een langere trektocht zal Reneerkens pas na langer onderzoek kunnen beantwoorden. "Ik heb nu hooguit wat vage aanwijzingen. De overleving van de Nederlandse overwinteraars lijkt op het eerste gezicht niet veel af te wijken van de Afrikanen. Ze liggen allebei waarschijnlijk iets onder de 80%. Maar een procentje meer of minder kan voor een populatie een hoop uitmaken. Nog even stug doorgaan met waarnemen, dus. Want met dit soort onderzoek kun je veel sneller dan met alleen tellingen eventuele krimp of groei van de populatie vaststellen en dat is toch essentieel voor een adequate bescherming van steltlopers" Op een ander punt deed hij al wel een leuke ontdekking. "Sommige drieteentjes bebroeden de eitjes samen. Bij andere nesten neemt één van de ouders het broeden voor zijn of haar rekening. Ik heb ontdekt dat die solo-broeders de eieren anderhalve graad warmer stoken dan de duo-broeders. Een vogels die het in zijn eentje oplost, die moet de eitjes immers vaker alleen laten om te gaan eten. Die eieren koelen tussendoor dus harder af, waardoor het kuiken trager zou kunnen ontwikkelen. Maar dat wordt gecompenseerd door er letterlijk meer energie in te pompen tijdens het broeden."

Weer een uur later; volgens de tabellen is het nu hoogwater ter hoogte van het Posthuys. Het water staat inderdaad tot de voorste paal van het mistnet. Het lege mistnet. Weer een uur later trekt het water zich duidelijk terug. Als de drieteentjes het afgelopen uur langs zijn gevlogen, dan hebben ze het net blijkbaar keurig ontweken. Een volgend uur verder is het alweer middernacht. "Het moet nu toch snel gebeuren, vindt Reneerkens. Het water staat bijna achter de laatste paal, dus straks vliegen ze er gewoon achterlangs."

Een uur na middernacht is het water te ver achter het net teruggetrokken. "Dit wordt niets meer", stelt de onderzoeker vast. Laten we de netten maar dichtschuiven. Morgen misschien."

Rob Buiters

Kwartelkoningen in 2009, extreme verschillen

Net als in de voorgaande jaren werden in 2009 door middel van twee simultane tellingen en aanvullende waarnemingen alle roepplaatjes van Kwartelkoningen in kaart gebracht. De noodzakelijke beschermingsmaatregelen werden opnieuw voortvarend opgepakt in samenwerking met tellers, natuurbeheerders en boeren, en leverde bij 90-95% van alle locaties een beschermde status op. Op grond van de tot nu toe bewerkte gegevens gaan we voor 2009 uit van 159 territoria: een afname ten opzichte van 2007 en 2008 (resp. 300 en 201 territoria). Het is echter duidelijk meer dan in de drie daljaren (2004-06), toen er gemiddeld 105 territoria werden vastgesteld.

Landelijk was er een duidelijke tweedeling in de aantallen; grote aantallen in de drie noordelijke provincies (ruim tweederde deel van totaal) en kleine in de overige, vooral in Overijssel en Gelderland (tabel 1). Drenthe spande de kroon met 70 territoria (44% landelijk totaal). Na 1998 (140) is dit het beste jaar ooit in deze provincie. Goed bezet waren het hele stroomgebied van de Drentsche Aa met 24 territoria en het complex van de Eelder & Peizermeden, Matslootpolder en Polder Leutingewolde met 20. In het eerste gebied wordt een groot deel van de beheerde hooilanden (Staatsbosbeheer) onafhankelijk van de locaties waar Kwartelkoningen roepen pas na 1 augustus (of later) gemaaid, wat duidelijk zijn vruchten afwerpt wat betreft vestigingsmogelijkheden later in het broed-

seizoen. In het tweede gebied was door herinrichting ten behoeve van een waterberging een groot areaal hooiland niet gemaaid (Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten). De 29 roepende mannetjes in Groningen werden vooral gehoord in het Oldambt (19, vooral in wintertarwe). Net als Drenthe en Groningen waren ook in Friesland (8) de aantallen groter dan in het jaar ervoor. Opvallend was het voorkomen in Zuid-Holland (10), vooral de 6 territoria in de Oost-Abtspolder bij Rotterdam. Dit is het tweede jaar dat in dat gebied Kwartelkoningen aanwezig waren en het gaat hier om een opspuiterrein met een grazige vegetatie wat op termijn wordt ingericht als golfbaan.

In het oosten en midden, vooral in het rivierengebied, was de verspreiding ijl. Langs de IJssel werden 22 territoria gevonden, duidelijk minder dan de twee goede jaren ervoor (resp. 54 en 76) en vergelijkbaar met de daljaren 2004-06 (15-23). De aantallen langs de Nederrijn en Waal waren dramatisch laag met slechts 2 en 3 territoria. Langs de Nederrijn was dat na 1996 een evenaring van het laagterecord van 2005 en voor de Waal het slechtste jaar sinds 1980. Langs geen van de drie rivieren leek de beschikbare habitat duidelijk afwijkend in vergelijking met de voorgaande jaren. Waarschijnlijk zijn andere factoren van invloed geweest op de verspreiding en vestiging. Als we naar de neerslaggegevens kijken in mei (www.knmi.nl) dan was er in grote delen van Gelderland en Overijssel een neerslagtekort van enkele tientallen millimeters en in Noord en West-Nederland een overschot van enkele tientallen millimeters (zie ook <http://www.sovon.nl/default.asp?id=301> 'crexmail 4'). Slechts 13 van de 159 territoria (8%) werden vastgesteld in het deel van ons land met een neerslagtekort. Mogelijk was er door de droogte ten tijde van de aankomst in mei en juni weinig voedsel beschikbaar (slakjes, wormen, spinnen en kevers). Daarnaast kan de droogte ook van invloed zijn geweest op de groei en de structuur van de vegetatie.

De tellingen en beschermingsmaatregelen zullen in 2010 worden voortgezet. De twee simultane tellingen zijn gepland voor 28/29 mei en 18/19 juni. De website www.kwartelkoning.nl is dan ook weer beschikbaar voor de invoer van alle waarnemingen. Voor vragen of informatie mail naar kwartelkoning@sovon.nl

Tabel 1. Aantal territoria (voorlopig) van de Kwartelkoning in 2009. Tussen haakjes () aantal in 2008.

Gebied/regio	Aantal territoria
IJ IJssel	22 (76)
RI Nederrijn/Lek	2 (8)
WA Waal	3 (13)
GR Groningen	29 (18)
FR Friesland	8 (6)
DR Drenthe	70 (39)
FL Flevoland	6 (10)
OV Overijssel (excl. IJssel)	4 (9)
GL Gelderland (excl. rivieren)	0 (7)
UT Utrecht (excl. Nederrijn)	3 (0)
NH Noord-Holland	2 (3)
ZH Zuid-Holland	10 (6)
ZL Zeeland	0 (1)
NB Noord-Brabant	0 (2)
LI Limburg	0 (3)
Totaal	159 (201)

Jan Schoppers & Kees Koffijberg

Roeken stabiel in 2009?

In het broedvogelrapport 2008, dat recent verscheen, wordt gesproken over een stabilisatie van het aantal roekenparen in Nederland ten opzichte van 2007. Dit volgde op een eerdere, behoorlijke afname sinds de eeuwwisseling, nadat de soort decennia lang alleen maar vooruitgang (eigenlijk: herstel) kende. Hoe zat het in 2009?

Tabel 2. De 15 grootste kolonies van Nederland.

Kolonie	2008	2009
Nieuwe Aanleg, Wolvega Fr	385	324
Drosterdiep, Dalen Dr	295	275
Haveltermade, Meppel Dr	283	283
Voorm. waterzuivering, Coevorden Dr	297	313
Ziekenhuis, Hoogeveen Dr	333	440
Laarwoud, Zuidlaren Dr	572	616
Schoonebeek Oost, Coevorden Dr	794	798
Gramsberger bosje, Gramsbergen Ov	397	329
Almelo ZW Ov	421	372
Almelo NW Ov	438	510
Oud-Wezenveld, Twello Gl	325	310
Noordijk, Twello Gl	350	315
Kanaaldijk 1, Lochem Gl	665	756
Lage Heesweg, Beek en Donk NB	438	372
Groot Kasteel, Deurne NB	252	385

Op basis van een ruime steekproef, waarbij gebruik is gemaakt van bijna 870 kolonies die in 2008 en 2009 werden geteld, kunnen we constateren dat de populatie in 2009 een beperkt verlies kende van 2,7%. Bijna de helft (49%) van de kolonies vertoonde een verlies, een iets kleiner deel (46%) liet een vooruitgang zien terwijl 5% stabiel bleef. Op provinciaal niveau zijn de onderlinge verschillen groter. In de belangrijke roekenprovincies varieerde de afname van rond 2% (Overijssel, Gelderland) tot 8% of meer (Drenthe, Groningen).

Kijken we naar afzonderlijke kolonies dan zien we niet zelden sterke voor- of achteruitgang. Verschillende kolonies hebben een teleurstellend jaar achter de rug. Bij het sportpark van Stadskanaal Gr waar in 2008 nog 127 nesten zaten, werden de bouwsels meerdere malen verwijderd met als gevolg dat slechts 6 paren bleven volhouden. Het totaal van alle kolonies bij Odoorn Dr, dat in 2008 neerkwam op 147 paren, bleef in 2009 steken op 53. Ook bij Huis Echten Dr vielen de aantallen broedparen gevoelig terug, van 160 in 2008 naar 64 in 2009. Een vergelijkbare mineurstemming leverde het tellen van de kolonie Koelveen in Schoonebeek Dr op met slechts 76 nesten (in 2008 nog 181). Bij kleinere kolonies is het niet altijd duidelijk waarom zij plots verlaten worden. Bij de grotere kolonies, met name in de bebouwde kom, blijkt verstoring de belangrijkste oorzaak te zijn (tabel 1). De kans bestaat overigens dat de Roeken daarna elders in de bebouwde kom nieuwe kolonies stichten en de verstoring juist toeneemt.

Natuurlijk waren er ook kolonies waar in 2009 een positieve ontwikkeling plaatsvond.

De meest opvallende locatie bleek Deurne NB te zijn. Hier bevinden zich 22 actieve kolonies. Hoewel negen kolonies lichte verliezen leden, waren er twee met een sterke toename (Groot en Klein Kasteel). Het totaal steeg van 396 paren in 2008 naar 592 in 2009. Het is aannemelijk dat zich hier Roeken uit de andere kolonies hadden gevestigd. Ook bij het ziekenhuis van Hoogeveen Dr namen de Roeken van 2008 (333 paren) op 2009 (440) sterk toe. De kolonie bij de brandweerkazerne van Hardenberg Ov verdubbelde ruim naar 158 paren (2008: 74). Op landgoed De Braak Dr was het blijkbaar eveneens goed toeven in 2009. Na twee jaren van achteruitgang zaten er weer 170 paren. In 1957 zaten hier evenwel niet minder dan 835 paren. De kolonie word met enige tussenpozen al 90 jaar gevolgd!

Van een aantal kolonies die vermoedelijk wel bewoond waren, ontbreken gegevens uit broedseizoen 2009. De lijst staat op www.sovon.nl. Graag ontvangen we alsnog telgegevens! Wanneer een kolonie verlaten is of een sterke achteruitgang heeft doorgemaakt, horen we graag van de (mogelijke) redenen. Ter afsluiting nog een overzicht van de 15 grootste kolonies van Nederland (tabel 2).

Alle tellers van harte bedankt!

Joost van Bruggen

Tabel 1. Voorbeelden van kolonies (>50 paren in 2008) die verlaten waren in 2009.

Kolonie:	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Reden
Kerk, Winsum Fr	22	34	34	48	76	0	verhuisd naar andere kolonie
NH Kerk, Borger Dr	51	54	144	123	113	0	nesten verwijderd
Mondenweg, Tweede Exloërmond Dr	123	119	146	190	176	0	onbekend
Zuidoost-Wierden Ov	152	86	118	74	71	0	kolonie verstoord
Postweg, Lunteren Gl	112	71	62	90	58	0	onbekend
Hulten, achter RK-kerk NB	15	11	0	30	59	0	nesten verwijderd
De Bunders-Tijmvelde NB	66	77	59	50	46	0	kap van de bomen

Drie jaar MUS, de eerste indexen beschikbaar

MUS (Meetnet Urbane Soorten) loopt nu drie jaar en het blijkt dat we bouwen aan een solide meetnet voor stadsvogels. Het is een populaire telling (veel nieuwe tellers en hoog aandeel vrouwelijke waarnemers) en de grote deelname heeft ons aangenaam verrast. Het geeft aan dat we met deze laagdrempelige telling op de goede weg zitten om betrouwbare gegevens te verzamelen in een tot voor kort onderbemonsterde habitat. In deze bijdrage een overzicht van drie jaar tellen, de gebruiksmogelijkheden en een vooruitblik op het nieuwe seizoen.

Plussen en minnen

In de afgelopen drie jaar zijn er jaarlijks 280.000-300.000 vogels ingevoerd in MUS uit 455-490 postcodegebieden (ieder 8-12 telpunten). Dit stevige fundament biedt ons de kans om voor de eerste drie jaar indexen te berekenen, die inzicht geven in de omvang van jaarlijkse fluctuaties van de algemene stadsvogels. In tabel 1 zijn deze voor een selectie van 35 soorten weergegeven.

Onder de soorten die gedurende de drie onderzoeksjaren lijken te zijn toegenomen bevinden zich opvallend veel watervogels. De Canadese en Grauwe Gans nemen landelijk toe als broedvogel en dat zien we ook terug in het stedelijk milieu. De toename van de Meerkooit in de dorpen en steden contrasteert met die in het buitengebied, want daar neemt de soort op de lange termijn af of is stabiel. Verrassend is dat er ook een aantal huizenbroeders, zoals Gierzwaluw, Kauw en Huismus, lijken te zijn toegenomen in die drie jaar. De vraag is of het hierbij om echte trends gaat, of om jaarfluctuaties die in een volgend jaar weer naar de negatieve kant kunnen omslaan. Verheugend is wel dat MUS blijkbaar voldoende data genereert om indexen te destilleren van een notoir lastig te tellen soorten als de Gierzwaluw (zie ook tips): de invloed van toevalsfactoren lijkt in ieder geval niet dermate grote dat de indexen 'alle kanten op flapperen'. Desondanks zullen we nog heel wat jaartjes moeten doortellen om echte trends te kunnen detecteren, tenzij de populatieveranderingen heel erg groot zijn. De Huismus leek het in 2009 wat beter te doen dan in de twee jaren daarvoor. De koude winter van 2008/09 lijkt dus niet van invloed geweest op deze soort. Een afname in 2009 ten opzichte van 2008 was er wel bij de Torenvalk, Houtduif, Waterhoen, IJsvogel en Winterkoning. Vooral de laatste drie soorten laten vaak een dip zien na een echte winter. Bij de Torenvalk speelt ook zeker mee dat er weinig veldmuizen waren. Onder de soorten die gedurende de drie jaren een afname vertonen staat ook de Merel, wat verrassend is omdat deze tegenwoordig toch de algemeen-

ste onder de stadsvogels is. Verder een duidelijke afname bij de zomervogels Tuinfluiter en Zomertortel.

Huisumus uitgelicht

Elke MUS-teller kan na inloggen op www.sovon.nl via MUS/Verspreiding de kaartjes per soort bekijken en ook inzoomen op stad of regio. Wat direct opvalt bij de Huismus is dat de aantallen in de oostelijke helft (zandgronden) duidelijk hoger zijn dan in het westen van Nederland (figuur 1). Ook uit Oost- en Zuid-Flevoland zijn hoge aantallen doorgegeven. Wanneer we inzoomen op de regio Amsterdam/Almere zien we een opvallend beeld. In de postcodegebieden in het centrale stedelijke deel van Amsterdam zijn weinig of geen Huismussen geteld. De hoogste aantallen komen voor in buitenwijken zoals Zeevang in het Oostelijke Havengebied. In deze woonwijk zijn er relatief veel groen en zijn grazige stukken aanwezig, en blijkbaar zijn de huizen er ook geschikt om in te broeden. Daarnaast is de afstand tot het buitengebied daar ook veel kleiner (voedsel!). Totaal anders is de situatie in Almere, waar de aantallen vele malen hoger zijn dan in Amsterdam. Almere en haar omgeving zijn veel groener en daarnaast is de afstand tot het buitengebied gemiddeld kleiner.

Stadsvogelindicator

Enkele mooie voorbeelden van de toepassingsmogelijkheden van de telgegevens zijn te vinden in de Stadsvogelbalans 2009 (VBN i.s.m. SOVON) die in november verscheen. Naast MUS zijn ook de gegevens van PTT en BMP hierin gebruikt. Op basis van diverse eigenschappen van stedelijk gebied, zoals geografische ligging, bodemtype, bebouwingstype, -dichtheid en -leeftijd is per postcodegebied een voorspelling gemaakt van verwachte vogelaantallen. De getelde aantallen per punt zijn vervolgens vergeleken met deze verwachting, en op basis daarvan is aangegeven of een bepaalde wijk beter of slechter scoort dan op basis van de aantallen in vergelijkbare wijken verwacht mag worden. Daarnaast zijn in de Stadsvogelbalans trends

Tabel 1. Indexen en trends van 35 broedvogels in stedelijk gebied in 2007-2009. ++ sterke (>5%) toename, + matige (<5%) toename, 0 stabiel, - matige (<5%) afname en - sterke (>5%) afname. Omdat het slechts om drie jaar gaat hebben de trends vooralsnog beperkte zeggingskracht.

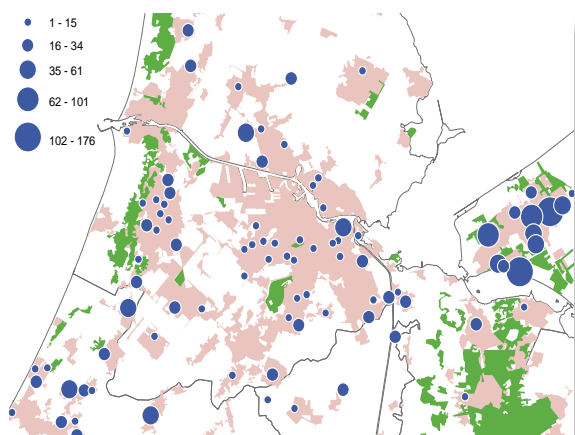
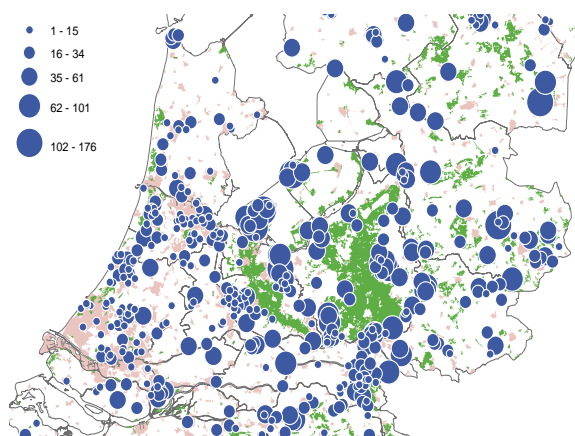
Soort	Trend	2007	2008	2009
Canadese Gans	++	100	122	262
Holenduif	++	100	116	138
Halsbandparkiet	++	100	126	163
Gierzwaluw	++	100	90	118
Kauw	++	100	120	126
Grauwe Gans	+	100	118	139
Wilde Eend	+	100	103	108
Torenvalk	+	100	206	152
Waterhoen	+	100	122	113
Meerkooit	+	100	102	110
Scholekster	+	100	120	120
Turkse Tortel	+	100	101	107
Zwartkop	+	100	102	112
Boomklever	+	100	113	123
Boomkruiper	+	100	108	117
Huisumus	+	100	96	108
Groenling	+	100	109	111
Houtduif	0	100	107	101
Winterkoning	0	100	108	101
Heggenmus	0	100	98	103
Tijftjaf	0	100	108	96
Pimpelmees	0	100	103	102
Koolmees	0	100	100	100
Ekster	0	100	100	104
Zwarte Kraai	0	100	93	96
Vink	0	100	95	97
IJsvogel	-	100	126	49
Roodborst	-	100	93	91
Merel	-	100	96	94
Tuinfluiter	-	100	104	83
Staartmees	-	100	103	74
Ringmus	-	100	64	74
Zomertortel	--	100	60	38
Zanglijster	--	100	94	84
Spreeuw	--	100	74	68

Groepje Gierzwaluwen vliegt door de straten van Gevenbricht, 16 juli 2004.
Foto: Ran Schols

Coördinatie MUS en PTT

Bram Aarts, die onder andere de coördinatie van MUS en PTT met enthousiasme voor zijn rekening nam, is inmiddels aan een nieuwe baan begonnen bij Stichting Bargerveen. Veel succes, Bram! De coördinatie van beide projecten wordt nu verzorgd door Jan Schoppers (MUS) en Willem van Manen (PTT).

Figuur 1. Verspreiding van de Huisemus in Midden-Nederland en in de regio Amsterdam/Almere in 2009. De stipgrootte is een maat voor het aantal Huisemussen per postcodegebied.

groepeerd naar gilden, dit zijn soorten die overeenkomen in bijvoorbeeld nestplaats- of voedselkeuze. Landelijk zijn het vooral de huizenbroeders, zoals Huisemus, Spreeuw en Kauw, die in de hoek zitten waar de klappen vallen in de afgelopen decennia. Het verlies van nestgelegenheid door renovatie, inbreiding en niet toegankelijke nieuwbouw is waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak. Ook de struikbroeders doen het niet goed, zoals Heggenmus, Tuinfluiter en Staartmees. De 'verstening' van de stad en de steeds compactere bouw doen deze soorten waarschijnlijk niet goed. Positiever nieuws is te melden voor de bosvogels (zoals Grote Bonte Specht en Boomkruiper) en watervogels (o.a. Waterhoen en Kleine Karekiet). Stadsparken worden ouder en geschikter, en 'wonen aan het water' is populair.

Vacante gebieden

In februari hebben we een opschoonactie uitgevoerd van geclaimde postcodegebieden die niet of onvolledig (minder dan drie tellingen per jaar) zijn geteld in de afgelopen drie jaar. Begin maart zijn er ruim 200 gebieden weer beschikbaar gemaakt voor nieuwe tellers, nadat de oorspronkelijke tellers hadden aangegeven niet langer mee te willen doen. Op dit moment (half maart) zijn er 580 gebieden die geteld (gaan) worden, waarvan bijna 100 nieuwe aanmeldingen uit de afgelopen maanden. In het hele land zijn echter nog steeds voldoende vacante gebieden te vergeven. Prioriteit hebben delen van Noordoosten Zuid-Nederland en de Waddeneilanden. In de provinciale nieuwsbrieven die de meeste tellers ontvangen hebben, staat per provincie een wensenlijstje.

Tips voor in het veld, slaaptrek en Gierzwaluw

In de afgelopen seizoenen hebben we gemerkt dat het soms onduidelijk is bij tellers of slaaptrek moet worden meegeteld. Bij MUS is de regel dat alleen vogels die binding hebben met het terrein/gebied meetellen. Dit is niet altijd even eenvoudig te beoordelen in het veld. Slaaptrek van overvliegende vogels niet meetellen, maar heb je op je punt nog vogels die op een slaapplaats aanwezig zijn (bv. kraaien of Spreeuw) dan wordt aanbevolen die wel te noteren. Bij de invoer onder het opmerkingenveld zou je kunnen vermelden dat het om een slaapplaats gaat.

Voor de Gierzwaluw geldt dat je zowel de laag- als hoogvliegende vogels moet tellen. Zie je dezelfde hoogvliegende groep op meerdere punten, noteer deze dan slechts één keer (dus op het eerste punt). Lees anders voor de eerste telling de Handleiding MUS nog eens door, te vinden als pdf op de MUS-pagina op de SOVON website.

We hebben een langdurige vorstperiode achter de rug, de strengste winter sinds 1996 en met de meeste sneeuw sinds eind jaren zeventig. De effecten daarvan zullen we ongetwijfeld terugzien in de aantallen van diverse standvogels. Spannend is te zien of deze soorten het beter doen in de stad dan in het buitengebied, bijvoorbeeld als gevolg van iets hogere temperaturen of bijvoorbeeld. We zullen het gaan zien als we de komende MUS-tellingen gaan vergelijken met de BMP-gegevens die het buitengebied monitoren.

Jan Schoppers

ASN en spaarders bedankt!

Dankzij de spaarrekeningenactie van de ASN-bank is er € 3600 beschikbaar gekomen voor MUS (Meetnet Urbane Soorten). Met dit bedrag kunnen nog meer vrijwilligers getraind worden voor het stadsvogel-project MUS van Vogelbescherming Nederland en SOVON Vogelonderzoek Nederland.

De internetcursus zal daartoe uitgebreid worden met oefeningen voor het leren herkennen van alle stadsvogels op zicht en zang. MUS-vrijwilligers houden door gericht tellen de vogelstand in de stad in de gaten.

Zo vergaart MUS kennis om beschermingsplannen op te kunnen zetten. Komend voorjaar gaan ruim 700 vrijwillige waarnemers weer op pad om de vogels in de stad op de kaart te zetten. Dankzij deze bijdrage kunnen we ervoor zorgen dat dit er nog veel meer worden!

ASN Bank

VOOR DE WERELD VAN MORGEN

Zwartkopmeeuwen, volle kracht voorruit!

De Zwartkopmeeuw mag dan als broedvogel bij ons geografisch beperkt zijn tot West-Nederland, beperkingen aan de aantalsontwikkeling lijken er voorlopig nog niet te zijn. In 2009 werden namelijk recordaantallen geteld.

Nederland telde dat jaar ongeveer 30 bewoende kolonies. In de helft hiervan ging het om kleine vestigingen van 1-3 paren, in zes kolonies om 4-10 paren en in slechts negen kolonies lag het aantal boven de 10 paren. Dat mag wat mager lijken, maar gezamenlijk waren deze laatste goed voor 1859 broedparen! Het landelijke totaal komt daarmee uit op bijna 2000 paren en dat is nog nooit vertoond. En dat terwijl er in 2008 er al sprake was van een recordaantal van 1200-1300 broedparen (figuur 1)

Spectaculair waren de 800 paren op de Hooge Platen bij Breskens ZL, waar het kenmerkende roepgeluid constant in de lucht moet hebben gehangen. Op de Scheelhoek eilanden bij Stellendam ZH, waar zich in 2008 al een mooie kolonie bevond van 80 paren, was er met 245 paren in 2009 sprake van flinke uitbreiding. Het zou kunnen zijn dat deze toename ten koste is gegaan van de nabijgelegen kolonie op de Slijkplaat, waar 84 paren minder werden geteld. Een andere zich positief ontwikkelende Delta-kolonie is die van het Zuidgros bij Ellewoutsdijk ZL, waar

de stand opliep van 7 paren in 2008 naar 215 in 2009.

De enige kolonie elders in het land die zich kan meten met deze grote vestigingen is die op de Kinseldam bij Durgerdam NH. Daar werden op 30 april liefst 298 Zwartkopmeeuwen in de kolonie geteld. Helaas ontbreken vervolgtellingen, maar het is aannemelijk dat de vogels hier wel gebroed hebben. De dichtstbijzijnde kolonie op De Kreupel bij Andijk NH (17 paren) ligt bijna 80 km noordelijker.

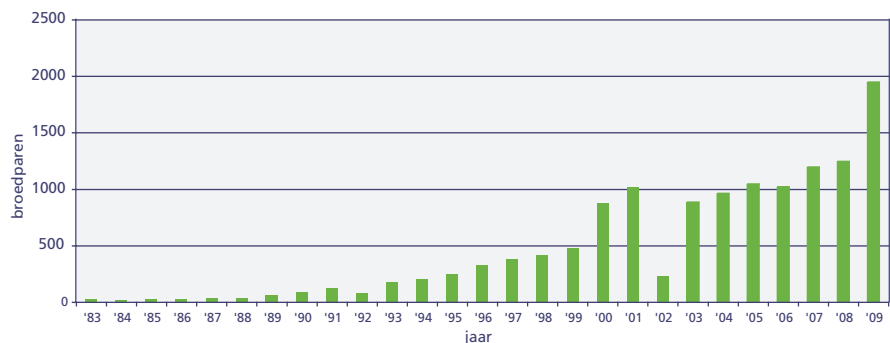
In het Waddengebied slaat de Zwartkopmeeuw nog steeds niet goed aan. Naast een enkel paar op Texel en Griend en op het compensatieschor bij Balgzand zijn er in 2009 geen broedverdachte Zwartkopmeeuwen gesignaleerd. In Noord-Nederland werden verder

2 paren ontdekt tussen de Kokmeeuwen in de Blauwe Stad bij Winschoten Gr en één verdacht paar bij de Suikerunie onder de rook van Groningen-stad. Telgegevens van de eilanden in het Gooi- en Ketelmeer zijn ons nog niet bekend.

Met dank aan de tellers en in het bijzonder die van RIKZ en Rijkswaterstaat Waterdienst.

Joost van Bruggen

Figuur 1. Zwartkopmeeuw, aantal broedparen in Nederland.

Impressie bijeenkomst Ganzenwerkgroep Wetlands International

Half oktober vond bij Falsterbo in Zweden de 12e bijeenkomst plaats van de *Goose Specialist Group van Wetlands International*. In totaal kwamen er bijna 100 ganzenonderzoekers uit 19 verschillende landen bij elkaar. Vanuit SOVON werd de bijeenkomst bijgewoond door Kees Koffijberg en Berend Voslamber. Eén van de terugkerende onderwerpen was de status van Taigarietganzen, waarvan de populatie naar het zich laat aanzien recent behoorlijk is afgenomen. De discussie wordt echter vertroebeld door determinatieproblemen. Net als in Nederland is ook in bijv. Zweden een discussie ontbrand over juiste determinatie van Toendra- en Taigarietganzen, maar dan net andersom. In Zweden worden juist alle rietganzen vanouds als Taigarietgans gedetermineerd, terwijl er ondertussen sterke aanwijzingen zijn dat er ook (kleine aantallen) Toendrietganzen pleisteren. In veel West-Europese landen lij-

ken de Taigarietganzen als gevolg van de lange serie zachte winters sterk op hun retour. Er zijn plannen gesmeed om in Dutch Birding een uitgebreid artikel aan de determinatie van beide rietganzen te wijden, zodat herkenningproblemen grotendeels opgelost kunnen worden. Een ander thema waren de grote veranderingen in ganzenpopulaties in Oost-Azië. Onderzoek in China laat zien op welke schaal veranderingen (afdamming) van rivierlopen de leefomgeving en foerageermogelijkheden van ganzen (o.a. Zwaangans) beperken. Een ander punt van zorg was het afbrokkelend netwerk van tellingen in enkele landen in Oost- en Zuidoost-Europa (incl. omgeving Zwarte Zee). Nu door de zachte winters enkele ganzensoorten ertoe tenderen steeds oostelijker te overwinteren is het des te belangrijker geworden ook in oostelijk gelegen overwinteringsgebieden een goede dekking van de ganzen tellingen te waarborgen

om goede populatieschattingen en trends van de totale populatie mogelijk te maken. Ook zal worden nagegaan in hoeverre de reeds bestaande database van internationale ganzen tellingen kan worden uitgebreid met extra gegevens en frequenter kan worden teruggekoppeld met de nationale coördinatoren en tellers in de verschillende landen. Daartoe zal ook het vernieuwde *Goose Bulletin* een belangrijke rol vervullen. Dit is als pdf op te halen via www.geese.org/gsg of direct via:

http://www.geese.org/gsg/goose_bulletin/Goose%20Bulletin_issue9.pdf

Het is de bedoeling dat jaarlijks een *Goose Bulletin* zal verschijnen, dat via de bovengenoemde website toegankelijk zal worden gemaakt.

Berend Voslamber

Slaapplaatsen tellen van steltlopers: een aangename invulling van de voorjaarsavond

Grutto's, Alblasserwaard
13 maart 2009.
Foto: Hans Gebuis

Tabel 1. Natura 2000-gebieden met een slaapplaats-functie voor Grutto, Kemphaan en Scholekster

Natura 2000-gebied	Soort	
Waddenzee	Grutto	
Lauwersmeer	Grutto	
Groote Wielen	Grutto	
Oudegaasterbrekken, Fluessen e.o.	Kemphaan	
Witte en Zwarte Brekken	Grutto	Kemphaan
Sneekermeergebied	Grutto	Kemphaan
Alde Feanen	Grutto	
Uiterwaarden Zwarte Water en Vecht	Grutto	
Uiterwaarden IJssel	Grutto	Scholekster
Uiterwaarden Neder-Rijn	Grutto	
Gelderse Poort	Grutto	
Uiterwaarden Waal	Grutto	
IJsselmeer	Grutto	Kemphaan
Zwarte Meer	Grutto	
Ketelmeer & Vossemeer	Grutto	Kemphaan
Oostvaardersplassen	Grutto	
Lepelaarplassen	Grutto	
Eilandspolder	Grutto	
Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder	Grutto	
Polder Zeevang	Grutto	
Haringvliet	Grutto	

Het nieuwe Meetnet Slaapplaatsen kent twee periodes. De eerste helft - die van het winterseizoen - zit er nu op. Er zijn slaapplaatsen in kaart gebracht van ganzen, Kleine en Wilde Zwaan, Aalscholver, Grote Zilverreiger en Wulp. Voor de tweede helft staan Grutto, Kemphaan en Scholekster op het programma. De omstandigheden waaronder deze steltlopers geteld worden zijn vaak wat aangenamer: niet 's ochtends in de kou, maar 's avonds - als het even meezit - tijdens een ondergaand voorjaarszonnetje...

Opzet

De opzet is identiek aan die van het winterseizoen. De Natura 2000-gebieden met een slaapplaatsfunctie vormen het uitgangspunt (tabel 1). Voor deze gebieden zoeken we waarnemers en prikken we teldata. Uiteraard zijn we razend benieuwd wat er elders aan belangrijke slaapplaatsen aanwezig is. Daarom hopen we dat zo veel mogelijk waarnemers in de rest van het land zullen aanhaken. Iedereen wordt dus opgeroepen om op de genoemde data in de eigen regio slaapplaatsen van deze soorten te zoeken en te tellen.

Uitvoering

Een belangrijk doel van de tellingen is om de seizoensmaxima van deze soorten vast te stellen. Piekaantallen bij steltlopers zijn redelijk voorspelbaar maar kennen enige jaarlijkse variatie. Frequentie tellingen (tweewekelijks of vaker) kunnen dit ondervangen maar vormen een belasting voor de tellers. Daarom zijn er twee momenten in het vroege voorjaar geprikt die voor alledrie de soorten binnen de piekperiode vallen. De eerste telling, 20 maart, is inmiddels uitgevoerd. Voor de Grutto is er nog een derde telling, na het broedseizoen, wanneer zich opnieuw slaapplaatsen vormen, nu van vogels die zich opmaken voor de trek. De tellingen vinden plaats op de voorkeursdata hieronder (met de mogelijkheid tot uitwijken tot en met het weekend ervoor of erna):

10 april 19.45-21.05 uur:
Grutto, Kemphaan, Scholekster

5 juni 21.10-22.30 uur: Grutto

Bij de Grutto gaat het om liefst 22 Natura 2000-gebieden met een speciale slaapplaatsfunctie. Daar zitten grote gebieden bij met een veelvoud aan slaapplaatsen. Bij de Kemphaan gaat het om vijf gebieden en bij Scholekster om slechts één gebied (Uiterwaarden IJssel). Maar nogmaals, tellingen van buiten deze gebieden zijn meer dan welkom! De ambitie van het Meetnet Slaapplaatsen is voornamelijk bescheiden, maar we hopen dat het zal uitgroeien tot landelijke tellingen op alle belangrijke slaapplaatsen, Natura 2000 of niet.

Samenwerking

In sommige regio's worden slaapplaatsen van steltlopers al langer geteld. Vooral in Friesland zijn indrukwekkende reeksen opgebouwd. Een voorbeeld zijn de tweewekelijkse tellingen langs de Friese IJsselmeerkust tussen februari en juli (gecoördineerd door de Rijksuniversiteit Groningen en It Fryske Gea) en de tellingen om de 3-4 jaar van Kemphanen in heel Friesland (gecoördineerd door Altenburg & Wymenga). We proberen deze initiatieven zo veel mogelijk te integreren in het Meetnet Slaapplaatsen. Zo heeft de RUG (Jos Hooijmeijer) de coördinatie inmiddels overgedragen aan SOVON en gaan we met A&W proberen om Kemphanen ook te tellen (in ieder geval in Natura 2000-gebieden) in jaren waarin geen landelijke tellingen plaatsvinden.

Meedoen

Interesse om een paar avondjes buiten te besteden? Neem contact op met een van de regionale coördinatoren: Jan Schoppers (Gld, Fl, Dr, Ov), Vincent de Boer (NH, Ut, Lb, NB) Jan-Willem Vergeer (Zld, ZH) en Jelle Postma (Fr, Gr). We durven het iedere gepassioneerde vogelaar aan te raden. Spectaculaire rondvluchten, verrassende aantallen, een avondzonnetje; wat wil een mens nog meer.

Olaf Klaassen

Het 'rietganzen-complex'

De afgelopen winter woedde opnieuw een uitvoerige discussie over de determinatie van Taiga- en Toendrarietganzen en het voorkomen van Taigarietganzen in Nederland. Ondanks de koude winter werden weinig met zekerheid gedetermineerde Taigarietganzen gezien of gefotografeerd. In welke aantallen komt de soort nog in Nederland voor, en hoe ziet de situatie er elders in Europa uit?

Determinatieproblemen

Het voorkomen van Taigarietganzen in Nederland wordt al lang geplaagd door determinatieproblemen. De gangbare veldgidsen (bijv. de ANWB Vogelgids van Svensson e.a.) geven de kenmerken weliswaar goed weer, maar houden onvoldoende rekening met de grote (geografische?) variatie in grootte, postuur en snavelvorm van de vogels. Verwarrend is ook de discussie over het aandeel oranje op de snavel (typische 'geelbekken' versus 'zwartsnavelige' Taigarietganzen), en de focus op één of enkele goede kenmerken, meestal de snavelkleur en -vorm. Dat alles heeft ertoe geleid dat de status van een groot aantal recente waarnemingen van Taigarietganzen onzeker is. Dat geldt zowel voor losse waarnemingen (zie bijv. www.waarneming.nl, www.dutchbirding.nl), als voor waarnemingen gedaan tijdens de maandelijkse ganzen- en zwanentellingen (zoals overigens aangegeven in de begeleidende teksten in de recent verschenen watervogelrapporten). Er gaan ook steeds weer stemmen op om, vanwege de determinatieproblemen, beide soorten maar weer als 'Rietgans' te beschouwen. Echter, dan zal nooit duidelijk worden hoe de populatie Taigarietganzen ervoor staat en zullen ook ontwikkelingen in aantallen en verspreiding slecht te achterhalen zijn. En die zijn belangrijk, want ze verschillen sterk tussen Taiga- en Toendrarietganzen.

Aantalontwikkeling in Europees perspectief

Op grond van de seizoensmaxima, vastgesteld tijdens de maandelijkse ganzen- en zwanentellingen in Nederland, komen in de laatste winters gemiddeld zo'n 175.000 Toendrarietganzen naar ons land (figuur 1). Dat is 33% van de voor 2007/08 op 500.000-550.000 individuen geschatte NW-Europese flyway-populatie (T. Heinicke). Het zwaartepunt van de winterverspreiding van Toendrarietganzen ligt in het oosten van Duitsland. De toename in Nederland vanaf 1995/96 staat enigszins los van het optreden van koude winters, zoals in de jaren zeventig en tachtig het geval was. Waarschijnlijk is eerder sprake van een herverdeling van winterconcentraties binnen Europa als van een toename van de populatie als geheel.

Tegelijk met de toename in onze contreien vond namelijk een sterke afname plaats in het zuidoosten van Europa, zoals meer dan een halvering van de aantallen in Hongarije (S. Farago).

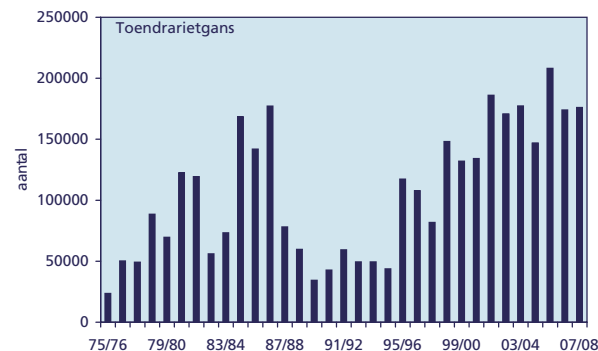
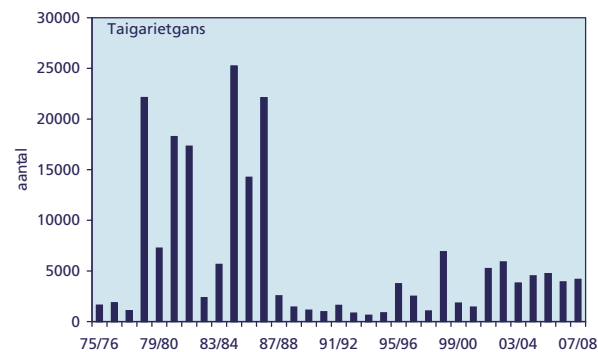
Van de Taigarietgans waren de laatste grote aantallen in de koude winters halverwege de jaren tachtig aanwezig (figuur 1). Net als bij de Toendrarietgans wijzen de telresultaten op een recente toename, met een gemiddeld seizoensmaximum van 4200 vogels in de afgelopen seizoenen. Het is aannemelijk dat deze aantallen vanwege determinatieproblemen zijn overschat. Daarop wijzen niet alleen de recente discussies over de determinatie van Taigarietganzen in Nederland, maar ook de contrasterende ontwikkelingen elders in Europa.

De in Europa overwinterende populatie Taigarietganzen wordt momenteel geschat op 60.000-65.000 dieren (seizoen 2008/09, T. Heinicke & L. Nilsson). Ten opzichte van de eerder gepubliceerde schatting van 80.000 vogels (Waterbird Population Estimates; Wetlands International) betekent dat een afname van ruim 20% binnen een tijdsbestek van 5-10 jaar. Parallel aan die afname is er sprake van een inkringing van het winterareaal, met sterke concentratievorming in Zweden en het uiterste noordoosten van Duitsland, vooral het oosten van Mecklenburg-Vorpommern en Brandenburg (kleinere aantallen in Polen, Denemarken en Groot-Brittannië). Daarnaast worden de winterkwartieren in Zuid-Zweden en Oost-Duitsland in het najaar steeds later bereikt. Dit contrasteert overigens met de situatie bij Toendrarietganzen, die in Nederland steeds eerder in grote aantallen arriveren.

De achtergronden voor de ontwikkelingen bij de Taigarietgans zijn niet helemaal duidelijk. De inkringing van het winterareaal zou een klimaateffect kunnen zijn (verkorting trekwegen), die ook geleid kan hebben tot winterconcentraties in landen als Polen. Daar worden momenteel nauwelijks ganzen- en zwanentellingen uitgevoerd en worden mogelijk vogels gemist (wat zou betekenen dat de populatie minder is afgenomen dan wordt aangenomen). Opvallend is verder dat bij röntgenopnamen onder gevangen Taigarietganzen

Taigarietganzen bij Bützow, Mecklenburg-Vorpommern, Duitsland, januari 2009. Foto: Thomas Heinicke

Figuur 1. Seizoensmaxima van Toendra- en Taigarietganzen in Nederland op grond van de maandelijkse ganzen- en zwanentellingen. Het aantal Taigarietganzen wordt recent (in ieder geval na 1995/96) waarschijnlijk sterk overschat. Let op verschillende schaal.

in Oost-Duitsland bijna elke tweede volwassen vogel met loodhagel belast bleek te zijn (T. Heinicke, N. Kenntner & K. Polderdijk). Dit suggereert een hoge jachtdruk in Oost-Europa en Rusland. Daarnaast moeten we ook in het buitenland rekening houden met determinatieproblemen. Zo wordt in Zweden en Denemarken het aantal Taigarietganzen waarschijnlijk overschat door onbekendheid met Toendrarietganzen. Die blijken daar veel meer voor te komen dan tot voor kort werd verondersteld (T. Heinicke e.a.). Er lijkt dus wel sprake van een internationale afname van Taigarietganzen, maar of die zo groot is als uit de telgegevens blijkt is nog onzeker.

Status van Taigarietganzen in Nederland

Dat Taigarietganzen nog steeds in Nederland voorkomen, bewijzen enkele op www.waarneming.nl gepubliceerde foto's in 2009/10. Over de aantallen bestaat echter grote onzekerheid. Een zoektocht op 11-15 januari 2009 op voorheen belangrijke Taigarietgans-pleisterplaatsen in Noord-Limburg, Noord-Brabant, Gelderland en Drenthe, uitgevoerd door ondergetekende, Thomas Heinicke (rietgansspecialist uit Duitsland) en Arend van Dijk, leverde geen enkele zekere Taigarietgans op, terwijl meer dan 16.000 vogels individueel van 'top tot teen' werden gecontroleerd. Ook konden enkel halsbanden van Toendrarietganzen worden afgelezen. Hoewel het aantal geringe Taigarietganzen veel kleiner is dan bij de Toendrarietgans, is het toch opvallend dat ringaflezingen in Nederland sinds 1989/90 geheel ontbreken. Recente ringinspanningen in Zweden en Oost-Duitsland (totaal 83 vogels) hebben niet geleid tot nieuwe aflezingen in ons land. Ook dit zou een aanwijzing kunnen zijn dat Taigarietganzen tegenwoordig zeldzamer zijn dan verondersteld. De ontwikkeling in Zuidwest-Drenthe, zoals onlangs gepubliceerd door Arend van Dijk en Joop Kleine in *Drentse Vogels* (jaargang 22: 28-41) is wellicht een goede afspiegeling van de trend voor geheel Nederland. Tellingen aldaar wijzen op een afname sinds 1986/87, met recent alleen incidenteel nog grotere aantallen (voor het laatst in de in Oost-Europa koude winter van 2005/06). In de afgelopen winter werden in Zuidwest-Drenthe, alle kou ten spijt, vrijwel geen

Taigarietganzen waargenomen. Vangsten van de Nederlandse ganzenflappers bevestigden dit verloop en wijzen eveneens op het 'verdwijnen' van Taigarietganzen na de strenge winter van 1986/87 (K. Polderdijk). Voor die tijd vingden de ganzenvangers (die de soort goed kennen omdat de lokganzen overwegend Taigarietganzen zijn) geregeld Taiga's, sinds 1986/87 echter nul. Indien dit scenario voor heel Nederland opgaat, zou de gesuggereerde recente toename van Taigarietganzen (figuur 1) grotendeels Toendrarietganzen betreffen (en ook goed passen in de toename van die soort in Nederland).

Waar op letten bij het zien van mogelijke Taigarietganzen

Het zal duidelijk zijn dat correcte determinatie van Taigarietganzen niet eenvoudig is, zelfs niet voor doorgewinterde ganzenspecialisten (die het soms ook oneens zijn!). Die problemen beperken zich niet tot ons land, maar komen ook tot uiting in Duitsland, Denemarken en Zweden. In al deze landen worden Toendrarietganzen ten onrechte voor Taigarietganzen versleten, ook in de beide Scandinavische landen. Toendrarietganzen blijken namelijk in (het uiterste noorden van) Scandinavië te broeden en ook in Zweden en Denemarken te overwinteren. Bedenk dus dat niet elke rietgansfoto uit Scandinavië automatisch een Taigarietgans betreft! Belangrijk is in ieder geval om te letten op een combinatie van kenmerken. Bij veel vermeende Taigarietganzen wordt naar de snavelvorm verwezen of naar een groot postuur. Echter, onder Toendrarietganzen bestaat veel variatie in snavels, terwijl uitgesproken verschillen in grootte ook kunnen wijzen op verschillen tussen de sexen (mannetjes groter) of leeftijd (eerstejaars op het oog soms slank en dun, en daardoor optisch groter). Een wakende Toendrarietgans (vaak het mannetje) wekt de indruk een lange hals te hebben; let dus ook op het gedrag van de vogels. De kleur van de snavel is geen uitsluitend kenmerk, aangezien ook Toendrarietganzen veel oranje op de snavel kunnen hebben. Toch wijzen nieuwe vangsten en waarnemingen in Oost-Duitsland en Zweden erop dat verreweg de meeste Taigarietganzen oranje snavels hebben, terwijl Toendrarietganzen overwegend donkere snavels hebben met de bekende oranje vies. Dit betekent dat de indeling in snaveltypen die Burgers e.a. ooit maakten (zie *Ardea* 79: 307-315) nog steeds opgaat. Veel vermeende Taigarietganzen in Nederland zijn juist van het zwartsnavelige type. Sommige waarnemers gaan ervan dat zulke 'zwartbekken' niet ongewoon zijn. Echter, in groepen Taigarietganzen in Zweden of het oosten van Duitsland kom je zulke vogels niet of amper tegen. Dit maakt het onwaarschijnlijk dat juist dergelijke vogels in ons land zouden opduiken.

Belangrijk is om in groepen rietganzen in eerste instantie vooral te letten op familiegroepjes van oranjessnavelige vogels (zie titelfoto), bijvoorbeeld paren, al dan niet met jongen. In ieder geval jonge Toendrarietganzen zijn tot januari goed herkenbaar aan o.a. de puntige en minder constrastrijke vleugeldekveren

en het vlekkenpatroon op de flanken (vergelijkbaar met jonge Kolganzen). In gemengde groepen zijn zulke familiegroepjes vaak apart of aan de rand aan te treffen. Kloppen ook snavelvorm (lang en dun, platte ondersnavel doorgaans zonder erg uitgesproken 'kauwrand'), kopprofiel (plat voorhoofd dat overgaat in snavel), postuur (lange hals en slank, grootte bijna van Grauwe Gans, terwijl Toendrarietgans hooguit iets groter is dan Kleine Rietgans en een gedrongen postuur heeft), dan zouden Taigarietganzen in het spel kunnen zijn. Toendrarietganzen vertonen verder vaak een contrast tussen de donkere kop en het bovenste deel van de hals en de rest van de lichaamsveren (Taiga uniformer gekleurd zonder veel contrast), maar dit kenmerk is afhankelijk van lichtval en slechts aanvullend te gebruiken. ganzenvangers en specialisten herkennen Taigarietganzen ook op grond van de roep (dieper en nasaler dan Toendrarietgans). Het optreden van een wit blesje rond de snavelbasis is, anders dan vaak wordt aangenomen, geen uitsluitend kenmerk. Of, en in welke mate 'tussenvormen' tussen Toendra- en Taigarietganzen voorkomen, is onbekend. De discussies in de afgelopen winter laten zien dat bij sommige waarnemingen altijd twijfel zal blijven bestaan over de precieze determinatie. Goed beeldmateriaal van 'klassieke' Toendra- en Taigarietganzen is onder andere te bekijken op een Poolse digiscoping site <http://www.digiscoping.pl/archives/191> Kijk ook op de website van SOVON voor instructieve foto's.

Hoe verder

Uiteraard vervangt bovenstaande passage niet de behoefte aan goede determinatiehulp voor beide soorten, bijvoorbeeld in een medium als *Dutch Birding*. Er is inmiddels een grote hoeveelheid fotodocumentatie beschikbaar en we roepen waarnemers die Taigarietganzen menen te zien op om de gevallen vooral goed te documenteren. Liefst met foto's of in ieder geval documentatie op grond waarvan voor Taigarietgans werd gekozen. Ook in internationaal verband is er nog het nodige te doen, met name op het gebied van onderzoek met DNA-technieken of stabiele isotopen, om de taxonomische status en herkomst van vogels te achterhalen. Zeker in het licht van de recente afname van de Taigarietgans is het belangrijk dat de problematiek omtrent determinatie, taxonomie en herkomst worden opgelost. Tot die tijd zal het laatste woord over determinatie van Toendra- en Taigarietganzen nog niet gezegd zijn.

Kees Koffijberg & Menno Hornman

Met dank aan: Arjan Boele, Thomas Heinicke, Fred Hustings, Gerard Müskens, Kees Polderdijk (Nederlandse Vereniging van Ganzenvangers), Roy Slaterus & Berend Voslamber.

Strengere winters voordelig voor kieskeurige eters

Scholeksters die zich specialiseren in het eten van bepaalde prooi types overleven beter en krijgen meer nakomelingen na strenge winters dan vogels met een ruimere prooi keus, de generalisten. Na zachte winters daarentegen, presteren specialisten juist slechter dan generalisten. Omdat Nederlandse winters steeds warmer worden (we hebben het even niet over de winter van 2009/10...), zullen Scholeksters en misschien wel meer wadvogelsoorten, moeten omschakelen van voedselspecialist naar generalist om zich aan te passen aan de klimaatverandering.

Dat is de uitkomst van langlopend onderzoek aan een populatie individueel gemerkte Scholeksters die op Schiermonnikoog broedt. Dieetspecialisatie is een algemeen verschijnsel in de dierenwereld, maar het is vaak onduidelijk waarom specialisten en generalisten elkaar niet wegconcurreren. Ook binnen soorten houden dieren er verschillende strategieën op na. Bij de Scholekster, de bekendste wadvogel in Nederland, komen twee typen specialisten voor: wormeneters en schelpdiereneters. Daarnaast zijn er ook generalisten die zowel wormen als schelpdieren eten.

Beste strategie?

Uit eerder onderzoek was al bekend dat schelpdierspecialisten doorgaans het gemakkelijkst aan hun dagelijkse voedselbehoefte kunnen voldoen en ook in betere lichaams-

conditie zijn. Maar overleven ze daardoor ook beter? Om te begrijpen waarom niet alle Scholeksters een schelpdierspecialist worden, hebben we het langetermijnsucces in termen van overleving en voortplanting in relatie tot voedselspecialisme onderzocht. Het succes van de verschillende strategieën zou namelijk af kunnen hangen van de voedsel- en klimaatomstandigheden, en daarmee tussen de jaren variëren.

Zachte en strenge winters

Door over een periode van 26 jaar het dieet, de overleving en de jongenproductie van Scholeksters op Schiermonnikoog te bestuderen, blijkt nu dat na normale zachte winters voedselgeneralisten het net wat beter doen dan specialisten. Echter, in zeldzame 'Elfstedentocht'-winters presteren specialisten juist veel beter. Deze fluctuerende selectiedruk kan verklaren waarom specialisten en generalisten elkaar niet wegconcurreren: gemiddeld over alle jaren blijken de verschillende strategieën een vergelijkbaar succes te hebben.

Aanpassen aan klimaatverandering

Door klimaatverandering worden Nederlandse winters steeds warmer. Dat kan het evenwicht tussen voedselspecialisten en generalisten verstoren. Omdat specialisten slecht presteren na zachte winters, zullen deze Scholeksters in de toekomst steeds meer

In strenge winters presteren de specialisten onder de Scholeksters beter dan de voedsel-generalisten. 11 januari 2010, Maasbracht. Foto: Ran Schols

onder druk komen te staan om voor een breed dieet van zowel wormen als schelpdieren te kiezen. Het is echter de vraag hoe snel Scholeksters zich kunnen aanpassen. Het efficiënt zoeken en openen van verschillende prooi typen is een jarenlang leerproces en dieetkeuze heeft mogelijk zelfs een genetische component. Aanpassing aan klimaatverandering zou wel eens een langzaam proces kunnen zijn dat zich over meerdere generaties uitstrekt.

Een uitgebreid artikel is gepubliceerd in het maartnummer van het wetenschappelijk tijdschrift *Evolution*:

van de Pol M., Brouwer L., Ens B.J., Oosterbeek K. & Tinbergen J.M. 2010. **Fluctuating selection and the maintenance of individual and sex-specific diet-specialization in free-living Oystercatchers.** *Evolution* 64: 836-851.

Martijn van de Pol & Iyanne Brouwer (Australian National University), Bruno Ens & Kees Oosterbeek (SOVON Vogelonderzoek Nederland) & Joost Tinbergen (Rijksuniversiteit Groningen)

Weidevogelbalans 2010: nieuwe aanpak is noodzakelijk

Het gaat nog steeds niet goed met de Nederlandse weidevogels, blijkt uit de onlangs verschenen Weidevogelbalans 2010. Een lichtpuntje: onderzoek maakt steeds duidelijker aan welke randvoorwaarden weidevogelgebieden moeten voldoen. Voor grutto's betekent dat voldoende goed 'kuikenland', grasland waar gruttokuikens voldoende voedsel kunnen vinden om groot te worden. In een aantal gebieden is dit ook gelukt. De grote uitdaging voor het nieuwe subsidiestelsel voor natuur- en landschapsbeheer (SNL) is om alle goede weidevogelgebieden hiervoor optimaal in te richten en te beheren en daarbij ook de specifieke eisen van de andere weidevogels in het oog te houden.

Het aantal broedparen van vooral de steltlopers onder de weidevogels gaat nog steeds achteruit. De afname bij soorten als grutto, kievit en scholekster bedraagt jaarlijks circa 5%. Met zangvogels zoals veldleeuwerik gaat het ook niet goed, maar enkele eenden- en

ganzensoorten zoals kraakeend en grauwe gans nemen wel in aantal toe.

Uitkomen van eieren

Lang niet alle eieren komen uit. Uit de legselgegevens die de circa 11.000 vrijwilligers jaarlijks verzamelen, valt op te maken dat vanaf 2000 het uitkomstresultaat van legsels bij kievit en scholekster is afgenomen. Vooral in de zandgebieden van Oost- en Zuid-Nederland. Dat is deels veroorzaakt doordat er meer eieren zijn opgegeten door vogels en zoogdieren.

Kuikenland

Helaas sterft een groot deel van de uitgekomen kuikens, doordat er in modern grasland vaak te weinig voedsel en schuilgelegenheid te vinden is. Vooral de omvang en de kwaliteit van graslandpercelen als opgroeigebied voor kuikens is van doorslaggevend belang voor het behoud van weidevogels zoals de grutto.

In projecten zoals Nederland Weidevogelrijk is door boeren en terreinbeheerders in een aantal gebieden hiermee geëxperimenteerd. Het vereiste voortplantingssucces om de populatie op peil te houden, wordt in sommige gebieden gehaald. Dat zijn er echter nog te weinig om de achteruitgang te stoppen. Het is voor het eerst dat er een speciale Weidevogelbalans is uitgebracht, die specifiek ingaat op deze bijzondere groep vogels dan de reeds bestaande Vogelbalans.

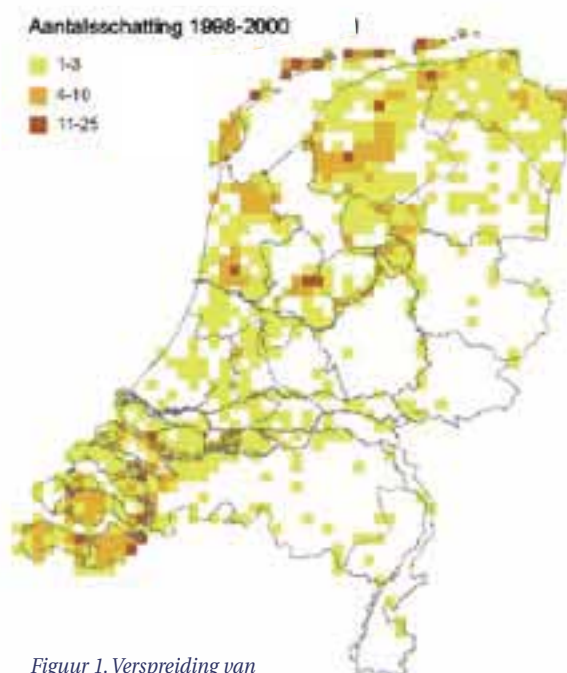
Weidevogelbalans 2010

Aad van Paassen (Landschapsbeheer Nederland) & Wolf Teunissen (SOVON Vogelonderzoek Nederland)

Kiek uit naar de Kiekendief!

Bruine Kiekendief, 19 april 2008, Werkendam, Zuid-Holland. Foto: Hans Gebuis

Figuur 1. Verspreiding van de Bruine Kiekendief in 1998-2000.

Figuur 2. Gebieden waar in 2006-2009 Bruine Kiekendieven werden geteld.

De eerste Bruine Kiekendieven zijn inmiddels alweer terug uit westelijk Afrika. Op dit moment zijn evenwel duizenden Bruine Kiekendieven nog onderweg naar West-Europa en vliegen misschien op dit moment over de Pyreneeën of de Middellandse Zee om dadelijk in gebieden zoals de Vendée of de Camargue even op krachten te komen. Next stop: Nederland! Niet wetende dat Nederland dit jaar in het teken staat van deze geweldige vogel. Samen met honderden, zo niet duizenden enthousiaste vogelaars gaan we proberen om zo veel mogelijk potentiële broedgebieden geteld te krijgen. Zoals altijd staat of valt het succes van de extra aandacht voor een Soort van het Jaar met uw beslissing om mee te doen. Uw hulp kunnen we dus goed gebruiken!

Website

Op de site van het Jaar van de Bruine Kiekendief (www.jaarvandebruinekiekendief.nl) vindt u allerhande informatie over het voorkomen van deze vogel in Nederland. U ziet ook wat we proberen te bereiken in 2010 en voor welke onderdelen we uw hulp kunnen gebruiken.

Op dit moment gaat de aandacht met name uit naar het inventariseren van broedende of territoriale vogels. Per provincie vindt u op de site een aantal specifieke gebieden waar niet of waarschijnlijk niet geteld wordt in 2010. Er zijn uiteraard tal van kleinere gebieden te bedenken die daar niet genoemd worden. Neemt u bij interesse in een ander gebied contact op met ons!

Tellen in een vast gebied

Om ervoor te zorgen dat er niet in hetzelfde gebied door meerdere mensen wordt geteld, is het verstandig om direct contact met ons op te nemen om een gebied vast te leggen. Daartoe kunnen wij u een topografische kaart opsturen waarop u de grenzen van uw Bruine Kiekendief-gebied kunt vastleggen. We weten dan precies wat wel en wat niet geteld wordt.

In figuur 1 ziet u de verspreiding van de Bruine Kiekendief ten tijde van de laatste Broedvogelatlas (veldwerk 1998-2000) en in figuur 2 die van de gebieden waar in de periode 2006-09 Bruine Kiekendieven werden geteld.

Monitoring

Mocht u ook na 2010 voldoende tijd hebben om hetzelfde gebied nogmaals te inventariseren, dan worden de gegevens nog waardevoller omdat er dan sprake is van monitoring van het gebied. We kunnen in zo'n

geval ook trends berekenen, gebruikmakend van de aantallen territoriale kiekendieven in die gebieden. Daarmee krijgen we een nauwkeuriger beeld van het aantalsverloop in Nederland.

Habitat

Het Jaar van de Bruine Kiekendief zal ook worden aangegrepen om kennis te verzamelen over de kwaliteitseisen die de soort stelt aan zijn broedgebied. Kennis hieromtrent kan ingezet worden in het terreinbeheer van broedgebieden. Momenteel wordt een voorstel voor dit onderzoek uitgewerkt. Nadere informatie hierover volgt in de elektronische nieuwsbrief en op de eerder genoemde website.

Slaapplaatsen

Misschien is het niet bij iedereen bekend, maar terwijl Bruine Kiekendieve in Noordwest- en Oost-Europa wettrekken zijn de broedvogels van Midden-Frankrijk en zuidelijker overwegend standvogel. De grens is natuurlijk niet keihard en een klein aantal Nederlandse Bruine Kiekendieven overwintert in Zeeuws-Vlaanderen. Elk jaar weer bestaat het overgrote deel van deze overwinterende kiekendieven uit vrouwtjes in eerste winterkleed. In de winter van 2010/11 willen we met uw hulp zo veel mogelijk gegevens verzamelen van deze Bruine Kiekendieven en slaapplaatsen proberen op te sporen en te tellen. De focus ligt 's winters met name op Zeeland, maar er worden ook regelmatig meldingen gedaan van Bruine Kiekendieven in de Biesbosch, bij de Scheelhoek, in de Oostvaardersplassen, op de Waddeneilanden en de noordkust van Friesland en Groningen.

Bruine Kiekenbrief

In 2010 verschijnt er, net als tijdens het Jaar van de Visdief, een gratis elektronische nieuwsbrief: de Bruine Kiekenbrief. Deze verschijnt zo'n 4-5 keer gedurende het jaar. Wanneer u op de hoogte wilt blijven van de vorderingen in het onderzoek, bijzonder nieuws en tips, dan kunt u zich voor deze nieuwsbrief opgeven via de eerder genoemde website.

Joost van Bruggen

Het Jaar van de Bruine Kiekendief wordt uitgevoerd in samenwerking met de Werkgroep Roofvogels Nederland en Vogelbescherming Nederland.

Op één na grootste influx Witbuikrotganzen in 2009/10

Witbuikrotganzen, West aan Zee, Terschelling, 15 januari 2010.
Foto: Harvey van Diek

De winterse koude bracht in de afgelopen winter tenminste 500 Witbuikrotganzen naar Nederland. Normaliter valt ons land buiten het reguliere winterareaal van de Witbuikrotganzen die op Spitsbergen en in Noordoost-Groenland broeden en de winter doorbrengen in Denemarken en Groot-Brittannië. Alleen bij vorst en sneeuw hebben de vogels wel eens de neiging zuidelijker af te zakken. Dat gebeurde onder andere in de koude winters halverwege de jaren tachtig (100-200 vogels), in 1995/96 (800), 1996/97 (345) en voor het laatst in 2002/03 (ca. 300). De influx in de afgelopen winter was dus de op één na grootste ooit. Hoeveel vogels daadwerkelijk in ons land geweest zijn, zal een latere analyse moeten uitwijzen. Het aantal van 500 werd geteld op het hoogtepunt van de influx, rond 6-8 februari, maar is uiteraard een minimum-schatting omdat lang niet alle aanwezige vogels gevonden zullen zijn. Op grond van de ringdichtheid in de populatie (1 per 75 vogels) en de zes in Nederland afgelezen individuen met kleurringen, schatte de

Deense ganzenonderzoeker Preben Clausen het aantal in Nederland op 450 individuen. Een aantal dat dus weinig afwijkt van de voorlopige schatting op grond van gegevens op Lauwersmeer.com, Waarneming.nl, Bijzondere Soorten Project (BSP) en de watervogeltellingen.

Interessant is dat zich onder de zes afgelezen kleurringen ook een zeer bekende vogel bevond ('wit TT'). Deze Witbuikrotgans is inmiddels bijna 20 jaar oud en was reeds vijf maal eerder in Nederland: in maart 1991 op Texel, januari 1996 op het strand van Kijkduin, januari-februari 1997 op Wieringen e.o., februari 2004 opnieuw op Wieringen en in januari 2006 op het strand van Monster. Deze vogel benutte precies de gebieden die ook bij de afgelopen influx in trek waren en werd deze winter afgelezen bij Monster, Katwijk en wederom Wieringen. Net als tijdens eerdere invasies concentreerden de Witbuiken zich ook nu vooral langs de Hollandse kust, met een zwaartepunt in de Kop van

Noord-Holland (polders achter de Hondsbossche Zeewering, omgeving Wieringen). Opvallend in deze context: Wieringen behoorde in de jaren dertig tot de vaste overwinteringsgebieden van Witbuikrotganzen! Kennelijk is er nog steeds een contingent vogels dat die kennis bezit, en bij koude in de reguliere winterkwartieren de weg naar Noord-Holland weet te vinden. Een belangrijke pleisterplaats als Wieringen herbergt dan zelfs in internationaal opzicht belangrijke aantallen (3% van de totale populatie).

Nieuw bij deze influx was overigens dat ook in het Waddengebied grotere groepen verschenen, o.a. op Terschelling, in de wijde omgeving van de Anjumerkolken en zelfs bij de Dollard, waar normaliter nooit rotganzen pleisteren. Deze verspreiding sluit goed aan op waarnemingen in de Waddenzee van Nedersaksen, waar half februari in totaal naar schatting zo'n 800 individuen verbleven (J. Dierschke), en Sleeswijk-Holstein, met 300 vogels (K. Günther). Ook op de vaste

Jan Kramer: SOVON-vrijwilliger van het

Tijdens de afgelopen Landelijke Dag werd voor de tweede maal de Zilveren Zwaluw uitgereikt aan een vrijwilliger die zich op bijzondere wijze voor SOVON heeft ingezet. In totaal ontvingen we tien nominaties, waaruit de jury Jan Kramer uit Leeuwarden tot Vrijwilliger van het Jaar koos. Hij werd aangedragen door twee goede bekenden van SOVON-Fryslân, Romke Kleefstra en Sieds Boersma.

Spin in het Friese vogelaarsweb

Jan Kramer is al vele jaren betrokken bij allerhande (tel)projecten in Friesland. Als broedvogelteller ging hij aan de slag met het Weidevogelmeetnet Friesland en verzamelde hij ook de nodige gegevens over bijv. Brandganzen en Bruine Kiekendieven. Daarna breidden zijn activiteiten zich uit met BMP-proefvlakken in de Oude Venen, ganzen- en watervogeltellingen langs de Friese IJsselmeerkust, slaapplaatstellingen en het aflezen van halsbanden bij ganzen. Met al dit veldwerk wierp Jan zich op als een gouden kracht voor tal van organisaties zoals het IVN in Friesland, vereniging It Fryske Gea, de Fryske Feriening foar Fjildbtology (FFF), het Weidevogelmeetnet Friesland en 'last but not least' SOVON. Een spin in het Friese vogelaarsweb, die via het IVN ook bijdraagt aan het opleiden van nieuwe vogelaars. Coördinatoren in de provincie spinnen hier garen bij, want om een nieuwe teller te vinden is een belletje naar Jan vaak voldoende.

Ardea purpurea hetty hafkampius

Jammer genoeg kon Jan Kramer niet bij de uitreiking van de prijs aanwezig zijn. Vogelvriend

Sieds Boersma en watervogelcoördinator Romke Kleefstra wijdden uit over hem. Kort nadat Jan vogeltellingen als nieuwe passie ontdekte, kreeg hij te kampen met ziekte. Het vogelen kwam op een lager pitje te staan, maar zodra het mogelijk was om het veld in te gaan, ging hij weer. Het loodste hem deels door het ziekteproces.

In toenemende mate pakte Jan ook de pen op. Zodoende verzorgt hij nu samen met Romke iedere maand een Friese watervogelnieuwsbrief. Vaker nog verstuurt Jan 'Nieuws van de velden', een nieuwsbrief voor ganzenliefhebbers waarin hij aandacht besteedt aan aflezingen van geringe vogels gedurende het winterseizoen. Ondertussen spoort Jan de Friese ganzen- en zwanentellers aan om ook 'extra soorten' door te geven die ze tegenkomen, zoals kiekendieven, Slechtvalken, IJsvogels en kwelderzangers. Dat leidt tot fraaie overzichten in de Friese nieuwsbrieven.

Niet alleen met het schrijven van de nieuwsbrieven komen Jan en Romke elkaar telkens tegen, ook in het veld. Toen Romke afgelopen voorjaar nesten van Brandganzen inspecteerde op een eilandje in de Oude Venen, ontwaarde hij iemand met een

telescoop in de rietkraag langs de vaste wal... Jan dus. Nadat Romke hem eens meenam met nestonderzoek aan Purperreigers, liet Jan aan zijn kleinkinderen foto's zien van jonge Purperreigers. Toen dezelfde dag de toenmalige Leeuwarder wethouder Hetty Hafkamp op televisie verscheen (tegenwoordig burgemeester te Bergen), merkten de kinderen een duidelijke overeenkomst op tussen Hafkamp en de jonge Purperreigers: beide voorzien van een opvallende dos grijs piekhaar. Aanleiding voor Jan om de wethouster een foto van een jonge

overwinteringsgebieden in Groot-Brittannië verschenen meer dan 1000 extra vogels (P. Clausen). In Denemarken blijven was duidelijk een minder succesvolle strategie: onder de enkele honderden vogels die zich probeerden rond wakken in de dichtgevoeren fjorden van Jutland te handhaven werden diverse vorstslachtoffers gevonden. De totale populatie Witbuikrotganzen omvat momenteel 7000 vogels (P. Clausen), waarvan de afgelopen winter dus ten minste 7% in Nederland verbleef. Dit aandeel is vergelijkbaar met eerdere influxen, alleen in 1995/96 ging het om meer vogels (18% van de toenmalige populatie). In die winter kwamen niet alleen vogels uit Denemarken naar Nederland, maar staken tijdens de terugtrek in februari ook grote aantallen vanuit Engeland de Noordzee over naar ons land.

Kees Koffijberg

jaar 2009

Vrijwilliger van het jaar Jan Kramer in actie tijdens één van zijn vele tellingen. Vermoedelijke fotograaf: Rennie Kramer

Purperreiger op te sturen met als onderschrift 'Ardea purpurea hetty hafkampius'.

Favoriete vogelsoorten

Eind jaren negentig schreef Jan al eens een rapportje voor It Fryske Gea over broedende Brandganzen in het Ottema-Wiersmareservaat bij Hardegarijp. Tegenwoordig werkt de kolonie Brandganzen in de Oude Venen als een magneet, zodat hij wekelijks een kijkje neemt. Ook in de winter hebben Brandganzen zijn aandacht, met name die met Zweedse, Russische en Friese kleuringen. Lyrisch is hij over de Reuzensterns aan de Friese IJsselmeerkust. Favoriete soort echter is de Bruine Kiekendief, karaktervogel van zijn favoriete excursiegebieden. Terecht dus dat Jan uit handen van Sieds Boersma en Romke Kleefstra niet alleen de Zilveren Zwaluw ontving, maar ook een prachtig schilderij van een vrouwtje Bruine Kiekendief van Elwin van der Kolk.

We hopen dat Jan Kramer samen met zijn vrouw Rennie nog lange tijd vogels telt in het Friese veld en ook nog menige nieuwsbrief mag vullen!

Romke Kleefstra

SOVON stelt Rob Goldbach Publicatie Fonds in

Herinnering aan een bevlogen vogelaar

Vorig voorjaar kwam het ontstellende bericht dat Rob Goldbach door een noodlottig ongeval in India om het leven was gekomen. Hij was daar op reis om te doen waar hij intens van genoot, het observeren van (al dan niet bijzondere) vogels. Slechts een paar maanden daarvoor had SOVON, na acht jaar, afscheid van hem genomen als betrokken en gewaardeerd bestuurslid. Rob was al bijna een halve eeuw vogelaar in hart en nieren. Eerst in de Zuid-Limburgse Mijnstreek, waar hij opgroeide en met zijn vogelvrienden vele regionaal belangwekkende ontdekkingen deed. Later ook in de rest van Nederland en zeker ook daarbuiten. Hij was een geboren reiziger. Velen maakten gebruik van zijn verslagen om een eigen reis in het verre buitenland te plannen. Op reis was hij bloedfanatiek, en dat leverde een lange lijst van waargenomen vogelsoorten op. Maar hij bleef wel oog houden voor het landschap, de bedreigingen en wat daaraan gedaan zou kunnen worden.

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds

Tijdens de drukbezochte herdenkingsdienst hield zijn familie een inzameling, wat een flink bedrag opleverde. De wens van zijn vrouw, Evelien Goldbach, en haar kinderen was om dit geld ten goede te laten komen aan een mooi SOVON-project. Een zeer genereuze geste! Gaandeweg ontstond het idee een speciaal fonds op te richten, het Rob Goldbach Publicatie Fonds. Met zo'n fonds zouden buitengewone projecten gefinancierd kunnen worden zoals (wetenschappelijke) publicaties van SOVON en haar achterban. Het publiceren over vogelonderzoek is immers een van onze belangrijkste doelstellingen, maar wel iets waarvoor vaak maar moeilijk financiering te vinden is. Met de instelling van het Rob Goldbach Publicatie Fonds willen we hieraan een impuls geven én de herinnering aan Rob levend houden.

Wat kunt u betekenen voor het Rob Goldbach Publicatie Fonds?

De donatie van familie en vrienden van Rob geldt als start van dit fonds. Het idee is verder dat SOVON zelf jaarlijks een bedrag in het Fonds stort. Op deze manier kunnen we ertoe bijdragen dat belangwekkende maar moeilijk financierbare publicaties toch doorgang vinden. Het kan gaan om publicaties van stafmedewerkers maar ook vanuit de achterban. Ook u kunt meehelpen het Fonds tot een succes te maken. Dit kan heel eenvoudig door een donatie, maar u kunt ook denken aan bijvoorbeeld een legaatstelling. Het eerste legaat dat wij eind vorig jaar mochten ontvangen, hebben we dan ook meteen geormerkt voor ons nieuwe Fonds. Ook kunt u natuurlijk bedrijven, organisaties of andere potentiële sponsors attent maken op deze mogelijkheid.

Wilt u meer weten, kijk op www.sovon.nl of neem contact op met: carolyn.vermanen@sovon.nl (024-7410410).

Nieuw:

Veldstudiecentrum Huize Wylerberg

Met pijn in ons hart hebben we vanaf 1 maart onze oude werkplek De Wylerberg op de stuwwal in Beek-Ubbergen verlaten om met een aantal andere natuurorganisaties (RAVON, FLORON, Stichting Bargerveen, VOFF en de Zoogdierverseniging) de Natuurplaza op de Nijmeegse campus te betrekken. Toch zijn we niet helemaal verdwenen van onze oude stek. Vanaf 16 april a.s. opent namelijk Veldstudiecentrum Huize Wylerberg haar deuren.

Veldstudiecentrum Huize Wylerberg is een initiatief van SOVON. Naast eigen activiteiten voor de 7000 vrijwillige waarnemers van de SOVON-achterban, zoals vogelcursussen en vogellezingen, willen we in de benedenverdieping van de villa groepen tot zo'n 30 personen de gelegenheid bieden om bij elkaar te komen voor veldstudieactiviteiten, cursussen, workshops, lezingen of vergaderingen. De nadruk zal hierbij liggen op natuuractiviteiten, maar ook andere (culturele) activiteiten - mits passend - zijn mogelijk. Een van de eerste activiteiten zal de Landelijke Dag voor jongeren op zaterdag 29 mei a.s. zijn. Iedereen tussen 16 tot 25 jaar is van harte welkom op deze interessante volgdag, waarin lezingen, een stagemarkt en vogelexcursies centraal staan.

Kijk voor meer informatie en beschikbaarheid met betrekking tot het Veldstudiecentrum op www.huizewylerberg.nl en/of neem contact op met Renate Eertink renate.eertink@sovon.nl.

Veldstudiecentrum Huize Wylerberg
Rijksstraatweg 178
6573 DG Beek-Ubbergen
024 - 68 48 111
huizewylerberg@sovon.nl

SOVON-Nieuws op FSC-papier

Sinds kort mag onze drukker het FSC-keurmerk voeren, waardoor we het op onze publicaties mogen vermelden. SOVON-Nieuws, maar ook onze huisstijl (briefpapier enveloppen etc) wordt al een tijdje op papier met het FSC-keurmerk gedrukt. Het FSC-keurmerk geeft de zekerheid dat de grondstof voor het papier afkomstig is uit verantwoord beheerde bossen. Geen overbodige luxe: voor een gemiddelde papiersoort komt de pulp vaak uit drie of vier verschillende bronnen. Dat kan uit Zweden zijn of uit Finland.

Maar volgens schattingen komt bijvoorbeeld 25% van het hout en houtproducten dat door Finland op de markt wordt gebracht uit Rusland, waardoor de herkomst niet altijd bekend is. Een deel van de pulp kan ook uit Brazilië komen of uit Indonesië. Je wilt zeker weten dat die pulp niet afkomstig is uit een bos met hoge natuurwaarden ('oerbos') of van een plantage waarvoor tropisch regenwoud heeft moeten wijken.

Het FSC-keurmerk geeft als enige label zekerheid over de herkomst van de grondstoffen.

HET KLEINE REISCOLLECTIEF

Ons reisaanbod

vogelen
wandelen
fietsen
kanovaren
'specials' met lokale gids

Onze vogelreizen

Polen	Biebrza, Bialowieza, Oderdelta, Karpaten
Hongarije	Bükk-Tisza-Hortobágy, Tihany-Klein Balaton
Roemenië	Donaudelta
Duitsland	Elbedal
Kirgizië	Issyk-Kul en Son-Kul
Turkije	Bosporus en wetlands

Wij organiseren ook vogelreizen voor individuele reizigers en groepjes, kant en klaar of op maat. Neem gerust contact op.

info@hkrc.nl www.hkrc.nl 085-7853820

een initiatief van Dobry Den Reizen en Meander reizen

Limosa 83-1

Artikelen en korte bijdragen:

- **Kolonievogels en zeldzame broedvogels** in Nederland in 2006 en 2007 (A. van Dijk e.a.)
- Herkomst, aantallen en broedsucces van **Kokmeeuwen op Griend** (K. van Dijk & R. Oosterhuis)
- **Huismus** voert nestjongen van **Huiswaluw** (J. Jukema e.a.)

- **En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek en recensies van de nieuwste boeken**

Verwacht in volgende nummers:

Hamsterende Roeken, dispersie Steenuilen, broedende Bonte Kraaien, voedsel Oehoe, nazomerslaapplaatsen Purperreiger en meer.

Redactieadres: Romke Kleefstra, SOVON, Posthoornsteeg 1C, 8911 AS Leeuwarden, romke.kleefstra@sovon.nl.

Informatie over abonnementen via SOVON (info@sovon.nl), indien u al lid bent van SOVON of via de Nederlandse Ornithologische Unie, Erwin de Visser, nou ledenadmin@gmail.com. Op dit adres is ook informatie beschikbaar over lidmaatschap van de NOU, incl. de beide tijdschriften Limosa en Ardea (zie ook www.nou.nu).

Limosa

83.1
2010

Kolonievogels en zeldzame broedvogels
Kokmeeuwen op Griend
Huismus voert Huiswaluwen

De ultieme visuele beleving

Afstanden worden kleiner

Importeur **TECHNOLYT BV**
 Industrieweg 35 1521 NE Wormerveer Holland
 T: 0031 75 6474547 F: 0031 756213663
 info@technolyt.nl www.zeissverreijkers.nl

Om dicht bij de natuur te komen, moet u een deel ervan worden. Een Diascope verlegt optische grenzen en brengt u in een prachtige natuurbeleving vol kleurenpracht en details. De hoogwaardige kwaliteit objectieven met FL glas zorgen voor een briliante beeldscherpte, helderheid en contrast. Ontdek eveneens de pracht van de natuur met de lichtgewicht Conquest 8 en 10x30 verrekijkers en steun SOVON. Nu in een speciaal SOVON kadopakket met 10% korting verkrijgbaar bij Vogelbescherming Nederland.

We make it visible.

DE NIEUWE EL 42

DE NIEUWE KIJKDIMENSIE

De revolutionaire SWAROVISION technologie maakt nu bij de nieuwe EL 42 een voor verrekijkers tot nu toe ongeëvenaarde beeldkwaliteit mogelijk. De combinatie van Field Flatteners lenzen, HD-optiek, geoptimaliseerde coating en grote oogafstand zorgt voor maximale scherpte tot aan de rand, briljante kleuren en 100% groothoek-gezichtsveld, ook voor brildraggers.

NIEUW SCHERPSTELMECHANISME
close-focus van 1,5 m

Met nieuwe
SWAROVISION
technologie

UNIEKE OPEN EL-GREEP
met ongeëvenaarde functionaliteit

SEE THE UNSEEN

WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI OPTIK BENELUX

Verwelkomsstraat 17, B-1070 Brussel

Tel. 0800/022 19 63, Fax 0800/022 13 93 (Nederlandse nummers)

info@swarovskioptik.be

SWAROVSKI
OPTIK

De Huiskraai, een gewenste nieuwkomer of niet?

De Huiskraai heeft zich in allerlei landen weten te vestigen waar hij schade zou berokkenen aan de inheemse fauna. Veel van deze landen had de Huiskraai bereikt door mee te liften met schepen. In hoeverre ligt zoiets voor de hand in Nederland, waar hij vanaf 1997 broedt en in aantal toeneemt? Alvorens eventueel beleid kan worden uitgevoerd, moeten eerst de feiten op een rij staan. In februari 2010 stonden de Nederlandse Huiskraaien opeens volop in de belangstelling, toen het Ministerie van LNV had bekend gemaakt de nu nog kleine populatie te willen wegvangen en onderbrengen in dierentuinen.

Informatie uit het door SOVON opgestelde rapport 'De Huiskraai in Nederland; risicoanalyse en beheer' was daarbij meegewogen. De plannen van het ministerie en de rol die SOVON daarbij had gespeeld riepen de nodige discussie op. Daarom wordt hier enige tekst en uitleg gegeven.

Met het Huiskraai-rapport is geprobeerd om objectief en onafhankelijk informatie over de Huiskraai in Nederland en andere landen bijeen te brengen. De gegevens zijn verzameld door middel van literatuurstudie. Daarnaast zijn deskundigen geraadpleegd en werd eigen kennis benut. Onzekerheden over de toekomstige populatieontwikkeling in Nederland en de impact van deze nieuwkomer werden benoemd. Belangrijke conclusies uit het rapport zijn dat: 1) afgaande op de populatieontwikkeling in Nederland en in het buitenland de populatie in Hoek van Holland de komende jaren waarschijnlijk zal blijven groeien; 2) dat er in Nederland tot op heden geen gevallen bekend zijn van schade of overlast veroorzaakt door de Huiskraai; en 3) dat er in landen waar de soort zich recentelijk als nieuwkomer vestigde veel gevallen van schade en overlast bekend zijn, vooral op plekken met hoge dichtheden aan Huiskraaien. Het betreft onder meer negatieve effecten op inheemse soorten.

Het voorspellen van de Nederlandse situatie in de toekomst is omgeven door onzekerheden. Eventueel ingrijpen in de Nederlandse popu-

latie om mogelijke negatieve gevolgen in de toekomst te voorkomen, kan alleen zolang de populatie klein is. Het is daarom van belang dat er nu wordt nagedacht over de toekomst van de Huiskraai in Nederland. SOVON verzamelt cijfers waarop beleid gebaseerd kan worden, maar is zelf niet betrokken bij het opstellen van beleid. Het rapport geeft daarom ook geen antwoord op de vraag of er moet worden ingegrepen, en zo ja op welke wijze. Hierin wordt bewust niet geadviseerd. Ook de vraag of de Huiskraai wel of niet als exoot moet worden gezien wordt buiten beschouwing gelaten. Het rapport is opgesteld in opdracht van Team Invasieve Exoten van het Ministerie van LNV. Het is uiteindelijk aan dit ministerie om een besluit te nemen over de toekomst van de Huiskraai in Nederland. Wij zijn van mening dat de informatie in ons rapport daarbij gebruikt moet worden.

Wij begrijpen de kritiek die is geuit op SOVON vanwege dit rapport. Het zijn gevoelige onderwerpen, waarover de meningen erg uiteen kunnen lopen. Maar we vinden het als SOVON juist een uitdaging om een dergelijke discussie te voeren met zoveel mogelijk feiten, cijfers en (al dan niet buitenlandse) ervaringen. Zulke onderbouwing is belangrijk, of het nu om exoten gaat of om weidevogelpredatie of de effecten van beheer.

Roy Slaterus

Huiskraai, Hoek van Holland, 3 april 2009.
Foto: Harvey van Diek

Landelijke Dag voor Jongeren: SOVON goes Young!

Samen met de jeugdbonden JNM en NJN gaat SOVON de komende tijd activiteiten organiseren gericht op jongeren. Het doel is om jonge natuurliefhebbers te enthousiasmeren voor vogels kijken, vogelonderzoek en het werk van SOVON. De jeugd heeft tenslotte de toekomst, zeker ook voor ons, want het zijn onze toekomstige tellers! Eén van de activiteiten is een Landelijke Dag voor Jongeren die 29 mei voor het eerst plaatsvindt in het nieuwe veldstudiecentrum Huize Wylerberg. Nico de Haan zal deze gezellige en inspirerende dag voorzitten.

Een dag met interessante lezingen, excursies en de kans om mee te gaan tijdens het vangen en ringen van vogels. Ook worden de mogelijkheden voor stages en afstudeerprojecten gepresenteerd. Kortom, een prachtige manier om te ontdekken of de vogelwereld iets voor jou is. Voor de excursies en veldwerk dien je je in te schrijven omdat er maar beperkt plaats is. Het programma wordt t.z.t. bekend gemaakt op de website, maar aanmelden kan al wel bij nicole.boeijink@sovon.nl

Heb je interesse in vogels kijken en vogelonderzoek? Benieuwd naar de werk- en stage-mogelijkheden? Altijd al meer willen weten over onderzoek naar roofvogels en uilen en wil je die Middelste Bonte Specht nu wel eens spotten?

Noteer in je agenda:

Zaterdag 29 mei 2010

Landelijke Vogelaarsdag voor jongeren

SOVON Vogelonderzoek Nederland organiseert jaarlijks eind november een Landelijke Dag voor haar waarnemers. Komend voorjaar organiseren we een extra Landelijke Dag speciaal voor jongeren.

Inclusief: stagemarkt, boeiende lezingen, interessante excursies en voor de vroege aanmelders de mogelijkheid mee te gaan met ganzen vangen en vogels ringen

De Landelijke Dag voor jongeren wordt gehouden in een inspirerende en prachtige omgeving: het gloednieuwe Veldstudiecentrum Huize Wylerberg op de stuwwal in Beek-Ulbergen (bij Nijmegen).

Meer informatie volgt begin 2010 op www.sovon.nl

